

Debreceni Egyetem
Természettudományi és Technológiai Kar
Földtudományi Intézet

**A református Szatmár múltja és perspektívái – a
vallási diverzitás változása a Szatmári Református
Egyházmegyében az 1800-as évektől napjainkig**

OTDK-dolgozat

Készítette:

Szikszai Erzsébet

Geográfus MSc.

II. évfolyam

Témavezető:

Dr. Pénzes János

egyetemi docens

A dolgozat lezárásának dátuma: 2022. november 25.

Debrecen, 2022

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés	3
2. A kutatás vallásföldrajzi alapjai	4
2.1. A vallásföldrajz, mint földrajzi diszciplína	4
2.2. A vizsgált téma tágabb kontextusa: Magyarország történeti vallásföldrajzának összefoglalása	6
3. A kutatás során felhasznált források és alkalmazott módszerek.....	13
3.1. A népszámlálási adatok feldolgozásának módszertana	13
3.2. Kitekintés a vallási és felekezeti hovatartozásra vonatkozó adatgyűjtés történetére és módszertanára	15
3.3. Az egyházstatisztikai adatok feldolgozásának módszertana	17
4. A vizsgált terület bemutatása	19
5. A kutatás eredményei: A különböző felekezetek helyzete a vizsgált időszakban.....	23
5.1. Római katolikusok.....	23
5.2. Görögkatolikusok	27
5.3. Evangélikusok	30
5.4. Reformátusok.....	32
5.5. Izraeliták	35
5.6. Egyéb felekezetek és a nem válaszolók.....	37
6. A kutatás eredményei: A vallási diverzitás változása a Szatmári Református Egyházmegyében 1880-2011-ig	38
7. A kutatás eredményei: A református Szatmár perspektívái.....	43
8. Összegzés	46
FELHASZNÁLT IRODALOM	47
INTERNETES FORRÁSOK	50
MELLÉKLETEK	52

1. Bevezetés

Témaválasztás indoklása

A kutatási téma kiválasztásának motivációját az adta, hogy geográfus MSc szakos hallgatóként és a Szatmári Református Egyházmegye fejlesztési tanácsosaként egy olyan kutatásban szerettem volna részt venni, melynek célja a magyar reformátusság egyik bázisterületének számító térség vallási diverzitásának vizsgálata több adatforrás felhasználásával.

A kutatás célkitűzése, a dolgozat felépítése

A kutatás hozzá kíván járulni a társadalomföldrajzon belül elkülönülő vallásföldrajzi vizsgálatok eredményeihez, a kiválasztott térség példáján keresztül, oly módon, hogy feltérképezi a vizsgált területen élő felekezetek létszamarányának változásait és a vallási diverzitás vizsgálatán keresztül egymáshoz való viszonyukat is, az 1880-2011 közötti időszakban. A kutatás célkitűzése kapcsán mindenképp fontosnak tartom kiemelni azt, hogy a kutatás tárgyát a Szatmári Református Egyházmegye jelenlegi területe képezi. Természetesen, az Egyházmegye területe a vizsgált időszakban – főleg a trianoni határok meghúzásával – többször módosult, de ezek nyomon követése nem célja a kutatásnak, inkább a területen jelenleg megtalálható 72 településen végbemenő vallási-felekezeti változásokról kíván pontosabb képet adni.

Ennek megfelelően a dolgozat első részében kitérek a vallásföldrajzi alapokra, majd bemutatom a kutatás során felhasznált forrásokat és az alkalmazott módszereket, ezen belül pedig rövid kitekintést teszek arra, hogyan történt a különböző censzusok során a vallási és felekezeti hovatartozásra vonatkozó adatok gyűjtése. Az eredmények ismertetése előtt, röviden bemutatom a vizsgált területet. Ezt követően, a népszámlálási adatok feldolgozásának eredményeként, jellemzem a különböző felekezetek helyzetét, illetve a vallási diverzitás változásait a vizsgált időszakban, majd az egyházstatisztikai adatok segítségével igyekszem részletesebb képet adni a terület meghatározó felekezetének, a reformátusságnak a rendszerváltás utáni helyzetéről. Végül pedig összegzem az elvégzett kutatás lefontosabb megállapításait.

2. A kutatás vallásföldrajzi alapjai

2.1. A vallásföldrajz, mint földrajzi diszciplína

A vallás a népesség összetételének kulcsfontosságú kulturális eleme, hiszen a világ 8 milliárd főnyi lakosságának csupán 13,9%-a nem vallásos. A vallásos népesség 29,8%-a keresztyén, 24,6%-a muzulmán, 14,3%-a hindu, 6,5%-a buddhista, 4,9%-a pedig a kínai népi vallásúak táborába tartozik. (KOVÁCS, 2010; KOCSIS–TÁTRAI, 2021; KOCSIS–TÁTRAI, 2022;)

A vallás és tér kölcsönös kapcsolatával foglalkozó vallásföldrajz, (PETE, 2020) története során nehezen találta meg helyét a földrajztudományon belül, ami nem meglepő, hiszen már maga az elnevezése is problémás, mert két, egymástól alapvetően eltérőnek tartott jelenség, a vallás és a földrajz összekapcsolására törekszik. (PETE, 2004b) Bár a két jelenség már a klasszikus kortól kezdve közeledett egymás felé, a modern vallásföldrajz csak a 20. század közepén alakult ki. (RICHARDSON, 2022) E tudományág sajátos jellemzője az, hogy olyan tényezőket is tartalmaz, melyeket nem lehet „mérni”, mint például az érzelmi, akarati, értelmi motívumok, hit, vagy a tudatosság. Hatásuk azonban mégis jelentős, ezért a vallásföldrajzi kutatások létjogosultsága nem lehet kérdés. Ezt igazolja az is, hogy a vallást egyre relevánsabbnak tekintik (SUTHERLAND, 2017), mert a népesség többségét valamilyen formában érintik a vallási problémák, illetve kérdések, (HUNYADI, 2001) tekintettel arra, hogy az élet egyre több szféráját áthatja. (SUTHERLAND, 2017) Továbbá az is igazolja, hogy a különböző népek kultúráját, etikai-erkölcsi tudatát, szokás- és viselkedési típusait, szellemi arculatát a vallástörténeti és vallásföldrajzi körülményeik ismerete nélkül nehéz lenne megismerni és megérteni. (HUNYADI, 2001; KOVÁCS, 2010) De alátámasztja az is, ahogy a vallás egyre jelentősebb „politikai nyelv” válik, (SUTHERLAND, 2017) mert a vallási csoportok és egyházak tevékenysége világszerte jelentős társadalmi és politikai tényező is egyben, hiszen a különböző térségek politikai jellegét és tevékenységét is befolyásolja, (HUNYADI, 2001; KOVÁCS 2010) alakítója és formálója a globális konfliktusoknak. (HARRIS E. J., 2022)

Annak ellenére, hogy több vallás, köztük a keresztyénség is, missziós jellegéből fakadóan mindig is nyitott volt a (földrajzi) világra, a kezdeti időkben a vallásföldrajzot csak az egyházi adminisztráció és statisztika segédtudományként tartották számon. (PETE, 2004b)

Földrajzon belüli helyét tekintve, egyes megközelítések szerint a vallásföldrajz a kulturális földrajz tárgykörébe tartozik. (PETE, 2004b) Ezen megközelítés szerint, a földrajz és a vallástudomány, de az etnográfia, a filozófia, a gazdasági és politikai tudomány határterületeit is vizsgálja. (HUNYADI, 2001; PETE, 2004.) Összességében tehát: „A föld népességének vallás szerinti megoszlásával, vallási hovatartozásával, a különböző térségek, országok vallási viszonyaival, továbbá a természeti-társadalmi jelenségek és a vallások (vallási nézetek, szerveződések) kölcsönös kapcsolataival, térségi problémáival foglalkozik.” (HUNYADI, 2001. 359.) Egyes német geográfusok álláspontja szerint azonban, a kultúrföldrajz részterületének tekintett szociálgeográfia egyik részdiszciplínája, míg az erre reflektáló magyar felvetés szerint, a kultúrgeográfia részeként a történeti-, politikai-, népességföldrajz, valamint a szociálgeográfia határterületén önálló diszciplínaként határozható meg. Egy másik megközelítés szerint azonban a társadalmi-gazdasági földrajz keretében, a népességföldrajzon belül, méghozzá az ágazati földrajzok között van a helye a vallásföldrajznak. Kapcsolatban áll a történeti, közgazdasági, statisztikai és más társadalomtudományokkal, akárcsak a többi társadalmi-gazdasági földrajzi diszciplína, de alapoznia kell az egyházföldrajzi, gazdaság-, és társadalomföldrajzi, valamint a történeti földrajzi ismeretekre. A társadalomföldrajz tagolására javaslatot tevő, a Magyar Tudományos Akadémia Földrajzbizottság I. 1999. évi állásfoglalása szerint, a vallásföldrajz – az etnikai földrajz mellett – a népességföldrajz ágazata. Egy további megközelítés szerint a vallástudományok sorába helyezendő, mint olyan tudomány, amely a vallás és a világ kapcsolatával foglalkozó tudományok közül a legfiatalabb. (PETE, 2004b)

Felosztásában már nagyobb összhang figyelhető meg, mint az elhelyezésében. (PETE, 2004b) Az egyik lehetséges felosztása szerint megkülönböztethetünk általános vallásföldrajzot, ágazati vallásföldrajzot és regionális (területi) vallásföldrajzot. (HUNYADI, 2001; PETE, 2004b) Az *általános vallásföldrajz* foglalkozik a földrajzi környezetnek a vallásokra, így a vallások keletkezésére, változásaira, vallásos előírásokra, szokásokra, liturgiákra, vallásos iratokra gyakorolt hatásaival. Valamint ide tartozik még a vallások (vallási előírások, vallási események, vallásgyakorlatok) hatásainak vizsgálata a térségek gazdasági-társadalmi viszonyaira, a földrajzi környezetre és a civilizációra. Az *ágazati vallásföldrajz* foglalkozik a vallások földrajzi elterjedtségének, hitéleti gyakorlatának, erkölcsi-etnikai előírásainak és az egyházak szervezeti felépítésének, jellemzőinek ismertetésével, hangsúlyozva azokat a tényezőket, amelyek érintik a természeti környezettel, a társadalmi-gazdasági élettel kapcsolatos összefüggéseket. A *regionális (területi) vallásföldrajz* témakörébe tartozik az egyes földrészek,

országok, térségek vallásföldrajzi jelenségeinek, a lakosság felekezeti megoszlásának, a vallások egymáshoz való viszonyának, a vallás helyzetének vizsgálata. (HUNYADI, 2001)

Bővülő nemzetközi szakirodalma (RICHARDSON, 2022) ellenére Magyarországon a vallásföldrajz korábban csak kevés szállal kötődött a földrajztudományhoz. (PETE, 2004b) Az ilyen jellegű kutatások kezdetei hazánkban a 19. század végére nyúlnak vissza, bár az ekkor keletkezett írások még inkább néprajzi, mint vallásföldrajzi munkának tekinthetők. Előrelépést jelentett a hazai vallásföldrajz számára a vallásstatisztika feltűnése a földrajz érdeklődési körében. Szinte a mai napig ez az egyik legfontosabb területe a vallásföldrajzi kutatásoknak, publikációknak, a rendszerváltásig szinte egyedüli képviselője. (PETE, 2004a) A politikai rendszerváltásokat követően nemcsak Magyarországon, de más kelet-közép-európai volt szocialista országban is a vallásföldrajzi témák iránti fokozott érdeklődés és a publikációk számának robbanásszerű növekedése figyelhető meg. (PETE, 2004a; MAJO, 2021)

Számos földrajzi résztudomány lehet érintett a vallásföldrajzi kapcsán. A népességföldrajzi, településföldrajzi, gazdasági földrajzi, kulturális és idegenforgalmi földrajzi kapcsolódási pontok mellett, kiemelhető a politikai földrajz, azon belül is a választási földrajz, de időnként még a geopolitika érdeklődése is feltámad a vallásföldrajz iránt. Mint sajátos igazgatási térszerkezeti struktúrával rendelkező intézmény, a vallás a közigazgatási földrajz számára is érdekes lehet. De még a magatartásföldrajz egyes részei is rendelkezhetnek vallásföldrajzi vonatkozásokkal. (PETE, 2004b)

E sokrétű kapcsolódásával pedig a vallásföldrajz számára több módszer, illetve adatbázis használatának lehetősége is nyitva áll. Ilyenek az egyházközségi/közösségi, egyházmegyei/kerületi adatsorok, kimutatások, a szociológiai vizsgálatok, kutatások, kérdőíves felmérések, valamint a statisztikai felvételek, népszámlálási adatok is. De ezek mellett más módszerek alkalmazására is lehetőség nyílik (kvalitatív terepkutatás, beavatkozás mentes vizsgálatok, kvalitatív adatelemzés). (PETE, 2004b; MAJO, 2021)

2.2. A vizsgált téma tágabb kontextusa: Magyarország történeti vallásföldrajzának összefoglalása

A Kárpát-medence a vallási térszerkezet szempontjából is egy átmeneti területnek számít. Itt találkoztak az 1054-es ortodox-katolikus és az 1517 utáni protestáns-katolikus egyházszakadás

törésvonalai mentén létrejött multikonfesszionális övezetek. (KOCSIS, 2016; KOCSIS–TÁTRAI, 2022) Ez a vallási térszerkezet az elmúlt ezer évben a természeti, társadalmi-gazdasági környezettel, főként az etnikai struktúrával, a népesség hagyományos életmódjával szoros összefüggésben, a történelmi események következtében többször is gyökeresen átalakult, módosult. (KOCSIS, 2016)

A vándorló magyarok már a 6. századtól kapcsolatba kerültek a bizánci görög egyházal, és a 9. században lezajlott honfoglalásuk után a magyar törzsfők és a déli, keleti magyarok egészen a 10. század közepéig ezen egyház befolyása alatt álltak. Géza fejedelem volt az, aki a 10. század végén szakított a bizánci orientációval és fia Szent István, a magyarok első királya a Német-Római Császárság és Róma támogatásával megvetette az önálló nyugati-keresztyén (katolikus) magyar királyság alapjait. (KOCSIS, 2016; KOCSIS–TÁTRAI, 2021; KOCSIS–TÁTRAI, 2022) Ez a folyamat, melynek során megtörtént a korábban a sámánizmushoz, totemizmushoz és az ortodox keresztyénséghez vonzódó magyarok végleges katolizálása, a nyugati-keresztyén világhoz csatolása, a 11. században zárult le. A 16. században a középkori katolikus dominanciával rendelkező vallási struktúra, a török hódítás, a kibontakozó reformáció magyarországi sikerei, az ortodox felekezetű etnikumok (szerbek, románok, ruszinok) és a megszálló muzulmánok (bosnyákok, törökök) bevándorlása következtében alapvetően átfarmálódott. A 17. század elejére a három részre szakadt ország népességének már kb. 70%-a protestáns volt. A németek és szlovákok a lutheránus (ágostai evangélikus), míg a magyarok közel 90%-a svájci reformáció (Zwingli, Calvin, Bullinger) híve volt. Az erdélyi magyarok körében nagy jelentőségre tett szert az unitárius (antitrinitárius) egyház is. A 16. században – az európai vallásháborúk idején – Erdélyben került sor elsőként a vallási pluralizmus törvényi védelmére, amikor az országgyűlés 1557-ben az evangélikus, 1564-ben a református, 1568-ban az unitárius vallás védelmét deklarálta és egyenjogúsította a katolikussal. Ebben az időben katolikusnak csupán a horvátok és a magyarok egy kis része maradt meg.¹ A 17-18. században jelentkező ellenreformáció válasz volt a katolicizmus e rendkívüli mértékű visszaszorulására, amely Magyarországon a tridenti zsinattól² 1791-ig tartott és legnagyobb sikereket elérő, vezető alakja Pázmány Péter³ esztergomi érsek volt. A társadalom vezető rétegeit és őket követve a lakosság jelentős részét is sikerült rekatolizálásra készíteni.⁴ Az ellenreformáció részeként a Breszti unióval kezdetét vette az ortodox vallásúak egy részének a katolikus egyházhoz való

¹ Székelyföldön Csík- és Kászonszéken, Moldvában, a Jászságban, Gyöngyös-Eger, illetve Pozsony-Nagyszombat környékén, a Nyugat-Dunántúl egyes részein. (KOCSIS, 2016)

² 1545-1563 (KOCSIS, 2016)

³ 1616-1637 (KOCSIS, 2016)

⁴ Ebben fontos eszköz volt a „*cuius regio, eius religio*” elve. (KOCSIS, 2016)

csatlakozása is, amely az a belorusz, ukrán, lengyel etnikai terület határvidékén élő ortodoxokat érintette, létrehozva ezzel a görögkatolikusságot.⁵ Ennek nyomán megtörtént a Kárpát-medencében élő ruszinoknak a katolikus egyházzal való egyesülése is.⁶ A hatékony rekatolizáció eredményeként a 18. század végére a protestánsok aránya 23%-ra csökkent, míg a katolikusoké 55,1%-ra nőtt.⁷ A 18. században olyan nagy mértékű volt a zsidók bevándorlása Magyarországra, – az osztrák fennhatóság alatt lévő cseh, morva, lengyel tartományokban hozott szigorú korlátozó intézkedések miatt – hogy lélekszámuk 1720 és 1787 között 12.000-ről 83.000-re nőtt. Ezeknek a folyamatoknak köszönhetően alakult ki az a térszerkezet, amely lényegében 1944-ig fennállt.

II. József császár 1780. évi türelmi rendelete volt az, amely tulajdonképpen elhozta az ellenreformáció végét, törvényileg biztosította a vallásszabadságot és új fejezetet nyitott Magyarországon az állam és a különböző vallások kapcsolatában. Az 1867-es osztrák-magyar kiegyezést követő liberális időszakban egyre nagyobb mértékben haladt előre a nem-katolikus egyházak emancipálása. 1867-ben kimondták a zsidók polgári és politikai egyenjogúságát, 1868-ban a görögkatolikus, a román és szerb ortodox, 1881-ben a református, 1891-ben az evangélikus egyház autonómiáját is. 1895-ben a vallásszabadságot alapvető emberi és polgári szabadságjogként határozták meg. Mindez lehetővé tette, hogy a 19. században a nemzeti ébredés vallási-egyházi keretek között zajlott le.⁸ A század első felében az ortodoxoknak a görögkatolikus hitre való növekvő áttérése jelentette a legmarkánsabb változást a felekezeti struktúrában.⁹ A római katolikusok javára és a protestáns felekezetek rovására, az áttérések mellett, az eltérő természetes szaporodás is arányeltolódást okozott. 1910-re a római katolikusok aránya 52,1%-ra nőtt¹⁰ a protestáns felekezeteké 19,3%-ra csökkent¹¹. A zsidóság aránya is jelentősen megugrott, melynek hátterében az Orosz Birodalom területén élő kb. 5 milliónyi zsidó ellen elkövetett pogromokkal és zsidóüldözésekkel, ugyanakkor hazánkban a zsidókkal szemben hozott liberális intézkedésekkel összefüggő hatalmas bevándorlási hullám állt. Ennek következtében számuk 1910-re 932.000-re, arányuk 4,5%-ra nőtt.¹² A főként kereskedelemmel és konjunkturális iparral foglalkozó zsidóság a fővárosban, északkeleti

⁵ Hivatalos elnevezésük: bizánci rítusú vagy görögkatolikus (KOCSIS, 2016)

⁶ 1646, Ungvári unió (KOCSIS, 2016)

⁷ Római katolikusok 48,8%, görögkatolikusok 6,3% (KOCSIS, 2016)

⁸ A „nemzetébresztő” szerepet a szlovákoknál az evangélikus, a horvátoknál a római katolikus, a románoknál és ruszinoknál a görögkatolikus, szerbeknél az ortodox egyház játszotta. (KOCSIS, 2016)

⁹ 1787-1869 között a görögkatolikusok aránya országosan 7,6%-ról 10,3%-ra nőtt, míg az ortodoxok aránya 21%-ról 16,7%-ra csökkent. (KOCSIS, 2016)

¹⁰ Az 1787-ben mért 48,7%-ról. (KOCSIS, 2016)

¹¹ Az 1787-ben mért 23%-ról. (KOCSIS, 2016)

¹² Az 1787-beli 83.000 főről és 0,9%-ról. (KOCSIS, 2016)

területeken és a fontosabb piacközpontokban települt le. Az utolsó, a teljes történelmi területén lefolytatott 1910-es népszámlálás szerint 20,9 millió lakosból 52,1% római, 9,7% görög katolikus, 12,5% református, 6,4% ágostai hitvallású evangélikus, 14,3% ortodox, 4,5% izraelita vallású ember élt Magyarországon. (1. táblázat) Elhelyezkedésük tekintetében a római katolikusok a Vukovár–Temesvár–Arad–Szolnok–Miskolc–Kassa–Bártfa vonaltól nyugatra eső területeken, a görögkatolikusok az északkeleti ruszin és román etnikai területen, az ortodoxok a dél-erdélyi, Körös-vidéki és bánági román és a szerb etnikai területen, a reformátusok a Tisza-Fehér-Körös vonaltól keletre eső magyar etnikai területen képeztek többséget. (KOCSIS, 2016)

Az 1920-as trianoni békeszerződés után, az új államhatárokkal összefüggésben nagyarányú népességmozgások zajlottak le. (KOCSIS, 2016; KOCSIS-TÁTRAJ, 2021; KOCSIS-TÁTRAJ, 2022) 350.000 főként római katolikus, református és izraelita magyar menekült át az elcsatolt területekről a trianoni határokon belülre, ezzel egy időben kb. 20.000 ortodox – főként szerb – hagyta el az országot. (KOCSIS, 2016) Ugyanakkor, ezek a népességmozgások számottevően nem módosították a felekezeti struktúrát. (KOCSIS, 2016; KOCSIS-TÁTRAJ, 2022; KOCSIS-TÁTRAJ, 2021) 1941-ben – a korabeli ország területén – 55% római katolikusnak, 11,6% görögkatolikus, 19% református, 5% evangélikus, 4,9% izraelita, 3,8% ortodox felekezetiű élt a népszámlálás adatai szerint. (1. táblázat) Bár az adatok alapján ekkor csak 725.000 fő¹³ vallotta magát izraelitának (KOCSIS, 2016), de a magyar hatóságok mégis több mint 800.000¹⁴ lakost tekintettek zsidónak (KOCSIS, 2016; KOCSIS-TÁTRAJ, 2022), melyből 1941-1944 között 681.000 főt deportáltak, (KOCSIS, 2016) vagyis az ország akkori területét tekintve a hazatértekkel és helyben maradtakkal összesen 365.000¹⁵ magyar zsidó élt túl a holocaustot. (KOCSIS-TÁTRAJ, 2022)

A II. világháborút követő migrációk már jelentős változásokat hoztak a térség etnikai és vallási struktúrájába. (KOCSIS, 2016; KOCSIS-TÁTRAJ, 2021; KOCSIS-TÁTRAJ, 2022) 1948-ig, az ország mai területéről 254.712 német (katolikus és evangélikus) menekült el, lett kitelepítve, illetve került hadifogságba. 1947-1948 között, a magyar-csehszlovák lakosságcsere egyezmény következtében 73.273 (katolikus, evangélikus) szlovák hagyta el Magyarországot. (KOCSIS, 2016) Ezzel egy időben az elcsatolt területekről 230.100 református illetve katolikus magyar menekült át, lett kitelepítve, kiutasítva a jelenlegi magyar államterületre 1944-1948 között.

¹³ A mai területen 401.000 fő. (KOCSIS, 2016)

¹⁴ Ebből több mint 80% magyarnak vallotta magát. (KOCSIS, 2016)

¹⁵ A mai magyar területen 275.000. (KOCSIS-TÁTRAJ, 2022)

(KOCSIS, 2016; KOCSIS-TÁTRAI, 2021; KOCSIS-TÁTRAI, 2022) Ennek köszönhetően 1941-1949 között a reformátusok száma Magyarországon nagyobb ütemben nőtt (4,1%), mint a római katolikusoké (2%). Az érkező magyarokat túlnyomó részt az eltávozott németek és szlovákok helyére telepítették, melynek eredményeként egyes volt katolikus területeken a reformátusok térnyerése, Békés, Nógrád és Tolna megyében az evangélikus többségű területek összezsugorodása volt megfigyelhető. (KOCSIS, 2016) Az Izraelbe történt kivándorlás miatt, tovább folytatódott a zsidóság létszámának csökkenése, így számuk 1949-re 134.000-re csökkent. (KOCSIS, 2016; KOCSIS-TÁTRAI, 2021; KOCSIS-TÁTRAI, 2022) Magyarországon 1949-ben került sor arra a népszámlálásra, amely hosszú évtizedekig utoljára mérte fel a lakosság vallási-felekezeti hovatartozását. Ekkor a 9,2 millió lakosból 67,8% római katolikusnak, 2,7% görögkatolikusnak, 21,9% reformátusnak, 5,2% evangélikusnak, 1,5% izraelitának vallotta magát. *(1. táblázat)* Mindezek mellett a népesség 0,1%-a tartotta magát nem vallásosnak. (KOCSIS, 2016) 1949-ben bekövetkezett az egyházak és a magyar állam szétválása, melyet az utána következő fél évszázadban a kommunista diktatúra ateista, antiklerikális politikája követett, melynek eredményeként egyre nagyobb lett azok aránya, akik magukat nem vallásosnak vagy ateistának tekintették. Ugyanakkor a vallási térszerkezetben a szocialista évtizedek sem hoztak markáns átrendeződést, csak a szocialista urbanizáció, a belső vándorlások által leginkább érintett, korábban protestáns jellegű vonzásközpontok veszítették el református vagy evangélikus többségüket. (KOCSIS, 2016; KOCSIS-TÁTRAI, 2021; KOCSIS-TÁTRAI, 2022)

Az 1990-ben bekövetkezett rendszerváltás alapvetően átformálta az egyház és állam kapcsolatát is. Az utóbbi évtizedekben megerősödtek a kis szabadegyházak és kisebb vallási közösségek, ami fokozódó vallási pluralizálódást eredményezett. (KOCSIS-TÁTRAI, 2021) A 2001-ben elvégzett – több mint fél évszázad után először a vallási kötődést felmérő – népszámlálás eredményeihez képest, a 2011-es census adatai szerint markánsan változott a felekezeti kompozíció: az egyes felekezetek rovására növekedett az egyházhoz, felekezethez nem tartozók, illetve a nem válaszolók száma és aránya. (PETE, 2020; KOVÁCS-LAJTAI, 2020) Ha azonban csak a vallási, felekezeti kötődéssel rendelkezőket vizsgáljuk, akkor azt láthatjuk, hogy a felekezeti összetétel alig változott. (PETE, 2020) 2001-ben a teljes népesség 11%-a tagadta meg a vallási kérdés megválaszolását, 15%-a pedig úgy nyilatkozott, hogy nem tartozik vallási közösséghez, felekezethez. 52% római katolikusnak vallotta magát, 2,6% görögkatolikusnak, 16% reformátusnak, 3%-a evangélikusnak. Összesen a vallási kérdésre válaszolók 98%-a tartozott e négy felekezethez. Megállapítható, hogy ezek a számok

lényegesen nem különböznek az 1949-es népszámlálás adataitól, legfeljebb kisebb eltérések figyelhetők meg. A 2011-es népszámlálás során a vallásukat megadók 96%-a továbbra is a négy történelmi felekezethez tartozott. A teljes népesség 27%-a tagadta meg a válaszadást a vallási kérdésre, 18% „vallási közösséghez, felekezethez nem tartozó”-nak vallotta magát. 37% a római katolikus, 2% a görögkatolikus, 12% református, 2% az evangélikus felekezethez tartozást jelölte meg. Ebből is látható, hogy az egy évtizeddel korábbi censushoz képest párhuzamosan mindegyik nagy történelmi felekezet létszáma visszaszorult. (KOVÁCS–LAJTAI, 2020) (1. táblázat)

Év	Össznépesség	Vallásáról nyilatkozó népesség	Római katolikus	Görög-katolikus	Evangélikus	Református	Unitárius	Ortodox	Izraelita	Egyéb vallású	Nem vallásos	Ateista	Vallásáról nem nyilatkozó népesség
száma													
1910	7 612 114	7 612 114	4 774 485	165 389	484 221	1 632 588	5 101	61 012	471 370	17 948	—	—	—
1920	7 986 875	7 986 875	5 102 466	175 653	496 799	1 670 990	6 225	50 917	473 329	10 496	—	—	—
1930	8 685 109	8 685 109	5 631 246	201 092	533 746	1 813 144	7 300	39 839	444 552	14 190	1 959	—	303
1941	9 316 074	9 316 074	6 119 600	233 659	557 310	1 934 851	8 465	38 318	400 978	22 893	3 841	—	1 674
1949	9 204 799	9 190 990	6 240 399	248 356	482 157	2 014 718	9 449	36 015	133 861	26 035	12 287	—	1 522
2001	10 198 315	7 610 613	5 289 521	268 935	304 705	1 622 796	12 000	15 298	12 871	84 487	1 483 369	—	1 104 333
2011	9 937 628	5 432 375	3 691 389	179 176	215 093	1 153 454	6 820	13 710	10 965	161 768	1 659 023	147 386	2 698 844
megoszlása (%)													
1910	100,0	100,0	62,7	2,2	6,4	21,4	0,1	0,8	6,2	0,2	0,0	0,0	0,0
1920	100,0	100,0	63,9	2,2	6,2	20,9	0,1	0,6	5,9	0,1	0,0	0,0	0,0
1930	100,0	100,0	64,8	2,3	6,1	20,9	0,1	0,5	5,1	0,2	0,0	0,0	0,0
1941	100,0	100,0	65,7	2,5	6,0	20,8	0,1	0,4	4,3	0,2	0,0	0,0	0,0
1949	100,0	99,8	67,8	2,7	5,2	21,9	0,1	0,4	1,5	0,3	0,1	0,0	0,0
2001	100,0	74,6	51,9	2,6	3,0	15,9	0,1	0,2	0,1	0,8	14,5	0,0	10,8
2011	100,0	54,7	37,1	1,8	2,2	11,6	0,1	0,1	0,1	1,7	16,7	1,5	27,2

1. táblázat: A népesség vallási összetétele Magyarország mai területén 1910-2011
(KOC SIS–TÁTRA I, 2021. 78.)

A rendszerváltás után, főleg az egyes vidéki térségekben megfigyelhető vallási újjászületés miatt lefékeződött szekularizáció¹⁶ (KOC SIS–TÁTRA I, 2021) vagy az „elvallástalanodás” a 2011-es népszámlálás adatai szerint új erőre kapni látszik, és mértéke leginkább a fiatalság körében magas, területileg pedig Budapesten és a többi nagyvárosban, valamint az egykori

¹⁶ „Szekularizáció: „elvilágiasodás”, a vallás és az egyházak társadalmi szerepének csökkenése. Megnyilvánulhat a lakosság vallásos hitének gyengülésében, az egyháztól való tömeges elfordulásban, a vallási tevékenységekben való részvétel, illetve a vallási hittételek elfogadásának csökkenésében, korábbi egyházi feladatok átkerülésében más társadalmi szervezetekhez (laicizálódásban), az egyház szervezetének gyengülésében, de az egyház és az állam szerepének teljes különválasztásában is.” (KOC SIS–TÁTRA I, 2021., 78.)

nehézipari központokban. A közép-tiszántúli protestáns többségű vidékeken, a korábban református és evangélikus dominanciájú tájakon a népességnek csupán 30-40%-a vallotta magát egyházhoz, felekezethez tartozónak. Ezek azok az alföldi területek, ahol a protestáns egyházak a legkevésbé tudták megtartani a híveiket és gátat szabni a szekularizációnak, mert itt a szegényparasztság már a 20. század első felében nagyon fogékony lett a szocialista eszmékre, ezért a Magyar Kommunista Párt már 1945-ben nagy sikereket ért el. (KOC SIS–TÁTRAI, 2022)

3. A kutatás során felhasznált források és alkalmazott módszerek

Munkám során másodlagos forrásokra támaszkodtam, melyek jelentik egyrészt a témához kapcsolódó szakirodalmat és publikációkat, de a legnagyobb részt a statisztikai források használata adja, melyek alatt az adatgyűjtést, -rendszeresítést és ezen adatok elemzését, térképi ábrázolását értem.

Az említett adatgyűjtés több forrásból történt: a Központi Statisztikai Hivatal népszámlálási adatbázisából a 2001-es és 2011-es (INTERNET 1; INTERNET 2), valamint a Hungaricana Közgyűjteményi portálról (INTERNET 3) az 1880 és 1949 közötti időszakot átfogó, vallási és felekezeti hovatartozásra vonatkozó települési szintű adatok kerültek begyűjtésre. Az adatgyűjtés másik pillérét a Magyarországi Református Egyház belső egyházstatisztikai adatai adták, ide értve az egyházközségek választói névjegyzékébe felvettek számát, valamint a keresztelesek, temetések számát. Ezek az adatok 2001-2021-ig a Szatmári Református Egyházmegye irattárából, a vonatkozó évek egyházlátogatási jegyzőkönyveiből kerültek begyűjtésre. A .pdf formátumban letöltött népszámlálási adatokat, illetve papír alapon rendelkezésre álló egyházstatisztikai adatokat digitalizáltam és a Microsoft Excel program segítségével táblázatos formába rendeztem, majd különböző számításokat végeztem el rajtuk.

3.1. A népszámlálási adatok feldolgozásának módszertana

A vallási és felekezeti hovatartozásra vonatkozó népszámlálási adatok tekintetében meghatároztam az egyes felekezetek arányát és megoszlását települési szinten. Továbbá a települési szintű vallási, felekezeti hovatartozásra vonatkozó adatok segítségével elvégeztem az 1880-2011 közötti időszakra vonatkozó települési szintű vallási diverzitási index számításokat is.

Ez utóbbi érték kiszámításánál felmerültek különböző módszertani problémák, melyek megértéséhez talán érdemes tisztázni, hogy mit is jelent a vallási diverzitás fogalma és hogyan mérhető ez a jelenség. „Eredeti értelmezésben a diverzitás az élő organizmusok fajválogatosságát jelenti a biológiai rendszerek különböző szintjein. Másképpen fogalmazva „a biológiai sokféleség matematikai kvantitatív megjelenítése”, amelynek mértéke statisztikai eloszlásokon vagy valószínűségszámításon alapuló eljárásokkal határozható meg. A társadalomtudományok oldaláról az első kísérlet az etnikai, nyelvi sokszínűség egzakt mérésére az ún. *ethnolinguistic fractionalization index* vagy más néven Herfindahl-index volt, amit eredetileg ökológusok alkalmaztak a biológiai fajválogatosság mérésére. A módszer

Magyarországon „etnikai diverzitási index” néven vált ismertté és azt mutatja meg, hogy egy adott terület két, véletlenszerűen találkozó lakója mekkora eséllyel eltérő származású. A kapott értékek 0 és 1 között mozoghattak: míg a 0,00 a homogén etnikai összetételre utalt, addig az 1,00 a tökéletesen heterogén összetételt mutatta, azaz, ha a település minden egyes lakója más és más etnikai csoport tagja. A mutató szempontjából tehát nem az a lényeges, hogy mely etnikumok alkotják a populációt, ami igazán számít, az maga a heterogenitás mértéke. A diverzitási index természetesen nemcsak az etnikai, hanem a vallási összetétel változásának vizsgálatánál is hasznos módszer lehet” (BAJMÓCY, 2006; BALIZS–BAJMÓCY, 2013; DÖVÉNYI–NÉMETH, 2014. 551.; BALIZS, 2016)

A vallási diverzitási index (EDI) kiszámításánál a következő képletet alkalmaztam:

$$EDI = \frac{L * (L - 1) / 2 - \sum_{i=1}^n e_i * (e_i - 1) / 2}{L * (L - 1) / 2},$$

Ahol L: az össznépesség az adott területen, $e_1, e_2, \dots, e_n$: az egyes vallási csoportok népességszáma, EDI: vallási diverzitási index. (DÖVÉNYI–NÉMETH, 2014)

A számítások elvégzése előtt az egyik fontos metodikai probléma, mellyel meg kellett küzdeni, a rendelkezésre álló indikátorok tartalmi eltérései voltak. A vizsgált időszakban a népszámlálások során pontosan rögzítésre került a római katolikusok, görögkatolikusok, reformátusok, evangélikusok és izraeliták száma, de az összes többi kategória szinte censzonként változó, így a kapott eredmények összehasonlíthatósága érdekében ezek összevonására volt szükség, amely a következők szerint történt:

- „*Más felekezet*” címszó alatt összesítettem: az 1880-as népszámlálási adatsor esetében a görög keletieket vagy ortodoxokat, az unitáriusokat, és az egyéb felekezethez tartozókat. Az 1910-es és 1920-as censzusok esetében az ortodoxokat, unitáriusokat és egyéb kategóriába tartozókat. Az 1930-as és 1941-es censzusok esetében az ortodoxokat és az egyéb kategóriába tartozókat, míg az 1949-es¹⁷ népszámlálási adatsor esetében az ortodoxok, unitáriusok, baptisták és egyéb kategóriába tartozók kerültek így összevonásra.
- A 2001-es¹⁸ népszámlálás adatai esetében „*Nem vagy ismeretlen válasz*” név alatt összesítettem a nem válaszolókat és az ismeretlen válaszok számát.
- A 2011-es census adatainál pedig „*más felekezet*” kategóriában összesítettem az ortodoxokat és a más felekezethez tartozókat, valamint „*ateista vagy felekezeten kívüli*”

¹⁷ Itt már új kategóriaként jelentek meg a *felekezeten kívüliek* és az *ismeretlen válaszadók*.

¹⁸ A 2001-es népszámláláson már külön kategóriában jelentek meg a *más felekezethez tartozók* és a *felekezethez nem tartozók*.

kategóriában a magukat ateistáknak vagy valláshoz, felekezethez nem tartozónak vallókat (az alkalmazott korrekciók DÖVÉNYI–NÉMETH 2014-es tanulmányához hasonlóan történtek).

Az alkalmazott módszertanhoz kötődően, a közigazgatási rendszer változásaival kapcsolatban talán annyit érdemes megjegyezni, hogy a vizsgált időszakban 1880-2011 között a Szatmári Egyházmegye területén több település közigazgatási egyesítésére is sor került.¹⁹ Bár ez a számítások során különösebb problémát nem okozott, a térképi ábrázolásoknál viszont kiemelt figyelmet igényelt.

A népszámlálási adatsorok kapcsán mindenképp fontos kiemelni azt a tényt, hogy az adatok begyűjtésének mikéntje, módszertana a vizsgált időszakban többször is változott, ezért a kutatási eredmények mélyebb megértéséhez érdemes kitekinteni arra, hogyan változott a vallási és felekezeti hovatartozásra vonatkozó adatgyűjtés módszertana az 1880-as és 2011-es censzusok között.

3.2. Kitekintés a vallási és felekezeti hovatartozásra vonatkozó adatgyűjtés történetére és módszertanára

1869-1910

Már az 1784 és 1787 között végrehajtott II. József-féle népszámlálás eredményeiben is megmutatkozott az a felekezeti sokféleség, mely ebben az időszakban a Kárpát-medencét jellemezte. A katolikus vallás államvallási státusza 1791-ben szűnt meg azzal a II. Lipót által hozott törvénnyel, amely az evangélikus, református és görögkeleti egyházakat a „törvényesen bevett felekezetek” közé emelte. Ez a folyamat tovább folytatódott 1848-ban az unitáriusok, 1895-ben pedig az izraeliták „bevetté” válásával. Még ugyanebben az évben a vallás szabad gyakorlásáról szóló XLIII. törvénycikk bevezette az „elismert” felekezet kategóriáját, melyet 1905-ben a baptisták, 1916-ban a muszlimok nyertek el. Továbbá megteremtette annak a lehetőségét, hogy valaki „felekezeten kívüli” legyen, melyhez szükség volt az egyházi mellett a hivatalos polgári anyakönyvezés bevezetésére. 1869-ben az első teljes körű, a magyar hatóságok által végzett népszámlálás és a dualizmus korának későbbi népszámlálásai is vizsgálták a népesség vallási megoszlását. Az 1869-es, 1900-as és 1910-es népszámlálás csupán a vallási hovatartozásra²⁰ kérdezett rá, míg az 1880-as és 1890-es már a hitfelekezetre²¹ is. A

¹⁹ *Cégény és Dányád*, mint Cégénydányád; *Jánk és Majtis*, mint Jánkmajtis; *Tunyog és Matolcs*, mint Tunyogmatolcs; *Fülpös és Szatmárökörítő*, mint Ökörítőfülpös.

²⁰ Kérdések: „*Mi a vallása?*” vagy „*Vallása?*”

²¹ Kérdés: „*Mi a vallás, hitfelekezete?*”

lehetséges válaszok tekintetében pedig elmondható, hogy az 1869-es és 1910-es népszámlálás kérdőíve nem adott meg előre válaszkategóriákat, azokat csak a felvételi utasítások tartalmazták. Az 1869-es kérdőíven a következő válaszlehetőségek szerepeltek: római/görög/örmény katolikus; görög/örmény/keleti egyházbeli; helvét; ágostai evangélikus; unitárius; más keresztyén hitfelekezetű; mózes vallású; más nem keresztyén hitfelekezetű. 1910-ben ez a válaszkategória-készlet már szűkült,²² valamint mindenkinek szabad szöveggel kellett megadnia felekezetét, vallását, ha nem tartozott a római és görögkatolikus, református, evangélikus, görögkeleti, unitárius vagy izraelita felekezetek közé. Az 1869. évi népszámlálás vallási eredményei nem tértek el jelentősen a II. József-féle népszámlálásától és az utána következő 4 census eredményei is azt mutatták, hogy a teljes népesség növekedésével párhuzamosan az egyes vallási felekezethez tartozók létszáma is nőtt és bár a növekedés üteme nem volt egyenletes felekezetenként, de drámai átrendeződés nem következett be Magyarország vallási viszonyaiban ebben az időszakban. (KOVÁCS–LAJTAI, 2020)

1920-1949

A trianoni események nyomán Magyarország felekezeti viszonyai is átrendeződtek. Tekintettel arra, hogy az ország népessége etnikailag is homogénebbé vált, a felekezeti viszonyok is jobban eltolódtak a magyar anyanyelvűek felekezeti megoszlása felé. Ugyanakkor a területi sajátosságok is megmutatkoztak a felekezeti viszonyokban, melyek legszemléletesebb példája a főleg Erdélyben honos unitáriusok törpefelekezetté válása a trianoni Magyarországon. Az első világháborút követő négy népszámlálás kérdőíveinek mindegyikén szerepelt a vallásra vonatkozó kérdés, melyhez előre megadott válaszlehetőségek kapcsolódtak kiegészítve egy szabad válasz helyével. Az állandó válaszlehetőségek között volt a római és görögkatolikus, a görögkeleti, a református, az evangélikus, az unitárius és az izraelita. Ez utóbbi esetében az 1930-as népszámláláskor három főbb irányzatot²³ is meg lehetett jelölni, ezeket sem a korábbi, sem a későbbi összeírások kérdőívei nem tartalmazták. Az 1941-es és 1949-es népszámlálások kérdőívein már a baptista kategória is előre nyomtatva szerepelt és 1949-ben, első ízben megjelent a „felekezeten kívüli” válaszlehetőség is. Az 1941-es census során a kárpátaljai, valamint a Romániától visszacsatolt területeken egy plusz alkérdést is meg kellett válaszolni, emellett sor került a zsidó, mint törvényi kategória kérdésére is,²⁴ melynek megválaszolása egy bonyolult, kivételeket és különböző feltételeket taglaló utasítás alapján történt. (KOVÁCS–LAJTAI, 2020)

²² Eltűnt mindkét örmény felekezet, illetve az egyéb kategória már nem különböztette meg a keresztyéneket és nem keresztyéneket.

²³ neológ, ortodox, status quo ante

²⁴ Az erre vonatkozó kérdés: „a törvényes rendelkezések szerint zsidónak tekintendő-e?”

1960-2001

A kor politikai viszonyai között az állami vezetés nem tartotta fontosnak a vallási viszonyok felmérését, így ebben az időszakban ez a kérdés hiányzott a kérdőívekről, ezért nem állnak rendelkezésre 1949 és 2001 közötti censusadatok a népesség vallási megoszlásáról. A Központi Statisztikai Hivatal a rendszerváltást követően először 1992-ben végzett adatfelvételt egy 29 ezer fős mintán a 14 éves és idősebb népesség körében,²⁵ amely a vallási és felekezeti hovatartozást mérte. A köztes időszakról csak közvéleménykutatási adatok és az egyházak statisztikái állnak rendelkezésre. Az említett közvéleménykutatásokban azonban nem is annyira a felekezeti hovatartozás, mint inkább a vallásosság felmérése állt a központban. (KOVÁCS-LAJTAI, 2020)

2001-2011

Ötven év után először a 2001-es népszámlálás során merült fel újra a vallásosság kérdése. A felmérés során az egészségi állapotra, a vallásra, az anyanyelvre vonatkozó önkéntesen megválaszolható²⁶ kérdések a kérdőív utolsó oldalára kerültek. A 2001-es népszámlálás kérdésfelvetése az 1880-as és 1890-es népszámlálásokkal mutatott hasonlóságot abban, hogy nem pusztán a vallás szó szerepelt a kérdésben, hanem a felekezet is.²⁷ Előre megadott válaszok nem voltak a kérdőíven, a válaszadó szabadon nevezhette meg vallását, vagy megjelölhette a „nem tartozik egyházhoz, felekezethez” vagy „nem kíván válaszolni” válaszok valamelyikét. A 2011-es népszámlálás kérdőívén a 2001. évihez képest csak kisebb módosítások történtek.²⁸ A vallással kapcsolatos kérdés továbbra is a kérdőív végén helyezkedett el, de hosszabbá és magyarázóbbá vált: „Mely valláshoz, felekezethez tartozónak érzi magát?”, továbbá új válaszlehetőségként megjelent az „ateista” is. Azonban vallási, felekezeti felsorolást ezúttal sem tartalmazott a kérdőív, a választ szabadon írhatták be a válaszadók. Ugyanakkor a 2011-ben bevezetett internetes adatszolgáltatás lehetőségével élők az elektronikus kérdőíven egy több száz vallást és felekezetet tartalmazó listából választhatták ki a rájuk érvényes választ. (DURÁCZKY, 2013; KOVÁCS-LAJTAI, 2020)

3.3. Az egyházstatisztikai adatok feldolgozásának módszertana

²⁵ társadalmi mobilitás vizsgálata

²⁶ Jogszabályi alapja az 1999. évi CVIII. törvény volt, amely, összhangban az 1992. évi LXIII. adatvédelmi törvénnyel, kimondta, hogy „Az adatszolgáltatás az egészségi állapotra, a vallásra, az anyanyelvre és a nemzetiségre vonatkozóan önkéntes.”

²⁷ A konkrét kérdés: „Vallása, hitfelekezete?”

²⁸ A 2011. évi népszámlálásról szóló 2009. évi CXXXIX. törvény a vallásra és a többi különleges adatra vonatkozóan az 1999. évi CVIII. törvényhez hasonlóan rendelkezett.

Az egyházstatisztikai adatok közül, a választói névjegyzékbe felvettek számának felhasználásával – melyeket a magukat reformátusnak vallók számához viszonyítottam – kiszámoltam a teljes jogú egyháztagok arányát, települési szinten. Továbbá a keresztelesek adatait az élve születések számával, a temetések számát a halálozási statisztikákkal vetettem össze, mely adatokat a TEIR rendszeréből töltöttem le, mindezt szintén települési szinten.

Az egyházstatisztikai adatok térképi ábrázolásához szükség volt, azon egyházközségek területi lehatárolására, ahol egy-egy település közigazgatási határán belül több gyülekezet is működik. Ezeket az egyházközségekkel történt egyeztetés után a QGIS térképszerkesztő szoftver segítségével végeztem el.

4. A vizsgált terület bemutatása

A kutatásban vizsgált Szatmári Református Egyházmegye egyházi igazgatási szempontból a Magyarországi Református Egyház Tiszántúli Református Egyházkerületének kilenc egyházmegyéje (INTERNET 4) közül a legkeletibb. (1. ábra) Északnyugati irányból a Szabolcs-Beregi, míg délnyugati irányból a Nyírségi Egyházmegyével szomszédos. (INTERNET 5)

1. ábra: A Szatmári Református Egyházmegye elhelyezkedése a Magyarországi Református Egyház igazgatási rendszerében *(saját szerkesztés)*

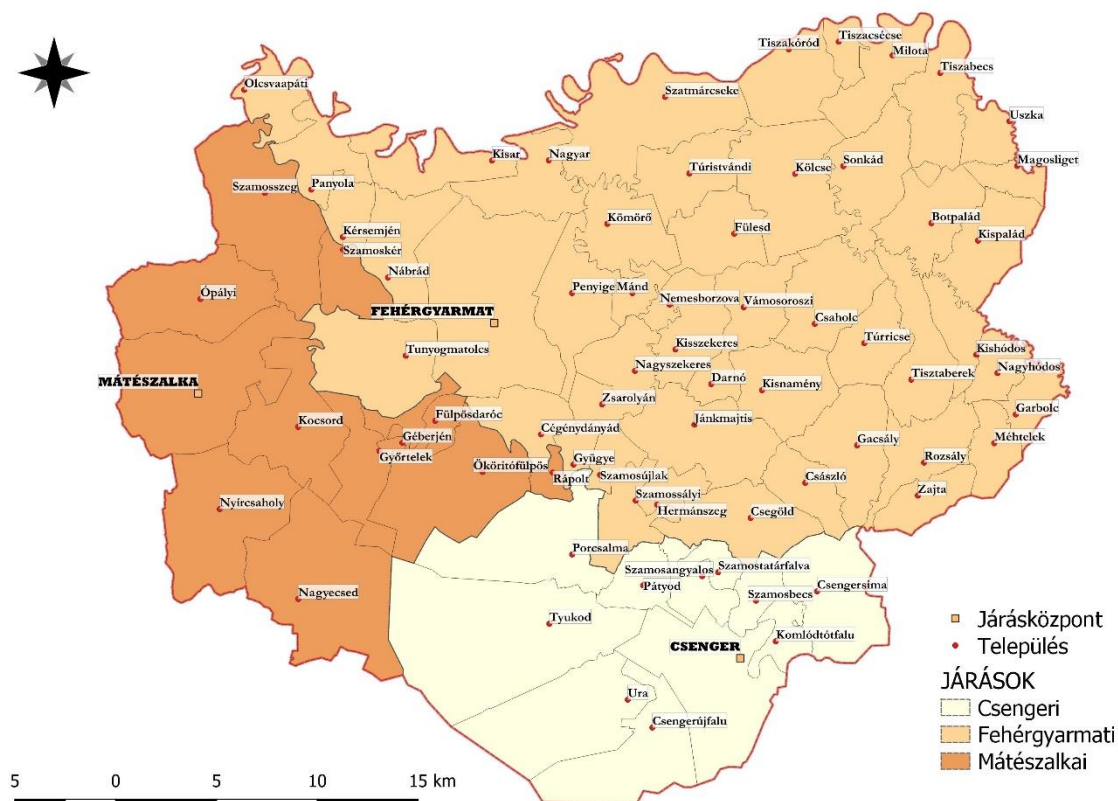
Az Egyházmegye természetföldrajzi szempontból az Alföld északkeleti részén helyezkedik el, és a Nyírség északkeleti peremétől, illetve a Kraszna csatornától, a Szatmári-síkság hazai részén át a Felső-Tisza vonaláig terjed. Négy tájrészt foglal magába: Ecsedi-láp, Szamoshat, Szamosköz²⁹, szatmári Tiszahát. (FRISNYÁK, 1988) Közigazgatási szempontból Magyarország északkeleti részén, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye keleti csücskében helyezkedik el, és három járás, a Csengeri, a Fehérgyarmati és részben a Mátészalkai területét fedi le. Délről, valamint keletről az országhatár szegélyezi és összesen 74 egyházközséget³⁰

²⁹ A Szamosköz egyes részeit az itt élő nép Túrhatnak, Palágyásznak és Erdőhatnak nevezi, (FRISNYÁK, 1988) ez utóbbi, a hajdani Ecsedi-láptól a Túr folyóig terjedő egykor ligeterdős részt jelenti (INTERNET 7).

³⁰ Valamint két szórványgyülekezetet: Csegöld és Zajta

foglal magába, 72 település területén. A legutóbbi népszámlálás adatai alapján területi kiterjedése 1223 km². (INTERNET 6)

A Szatmári térségre leginkább az aprófalvas településszerkezet jellemző, vagyis a lakosságszám tekintetében az 500 fő alatti aprófalvak (KÁPOSZTA et al., 2010), valamint az 500 és 1000 fő közötti kisközségek dominálnak. Míg ezek a települések döntően a térség keleti felében – a Fehérgyarmati és Csengeri járás területén – helyezkednek el, addig az 1000 vagy 2000 főt is meghaladó lakosságszámmal rendelkező községek jellemzően a térség nyugati felén – leginkább a mátészalkai járás területén – találhatóak. Ebből az alapvetően falvak uralta településszerkezetből emelkedik ki az a négy város, (Csenger, Fehérgyarmat, Mátészalka és Nagyecsed) amellyel a térség rendelkezik, és amely városszámmal messze elmarad a megyei, a regionális, illetve az országos átlagtól is. (KÁPOSZTA et al., 2010) A négy városból három járási székhely. (2. ábra)

2. ábra: A Szatmári Református Egyházmegye települései és elhelyezkedésük az államigazgatási járások viszonylatában (saját szerkesztés)

A városok közül Csenger, amelyben a 2011-es népszámlálás adatai szerint 4853 fő él, 1970-ben elveszítette járási székhely funkcióját és városi rangját, ami népességének összetételét is befolyásolta: a helyi értelmiség és középosztály nagy része elköltözött a nagyközséggé

leminősített településről. Városi rangját 1989-ben visszakapta és jelenleg járási székhely is (2. ábra), de jelentős társadalmi-gazdasági potenciállal egyelőre nem rendelkezik. (INTERNET 8)

Fehérgyarmat a Szamoshat tradicionális központja (INTERNET 7), járásközpont (INTERNET 9) (2. ábra), népességszáma 2011-ben 7893 fő volt és a 2000 utáni népességfejlődést vizsgálva, folyamatos csökkenést mutat. Járásközpontként, a járási igazgatási, oktatási, kulturális és gazdasági központi szerepéből adódóan, népességszámához képest, rendkívül funkciógazdag település. (INTERNET 9) Városi rangot 1978-ban nyert, városi szerepkörét az 1960-as és 1970-es években ipartelepítéssel erősítették meg, ami a településfejlődés szempontjából előrelépés volt. Fehérgyarmat egy jellemzően agrárkarakterű terület központja, ahol máig jelentős az élelmiszer-feldolgozás, de egyéb iparágakat is telepítettek ide. (INTERNET 7)

Mátészalka tradicionális mezőváros, 1945 és 1950 között Szatmár-Bereg megye székhelye, ezt a szerepét Szabolcs-Szatmár megye megalakulásával 1950-ben elvesztette. Legutóbbi várossá nyilvánítása 1969-ben történt, ezután a szocialista városfejlesztésben elsősorban iparát bővítették a városi funkciók gyarapítása elmaradt. Ma a Szatmári térség legnagyobb népességszámmal rendelkező városa, és legfontosabb gazdasági centruma. (INTERNET 10) A 2011-ben mért 17.195 fős lakosságszámával, Nyíregyháza után Szabolcs-Szatmár-Bereg megye második legnépesebb városa, de akárcsak Fehérgyarmat esetében, az elmúlt évtizedekben a lakosságszám itt is folyamatos csökkenést mutatott. A képzettségi és foglalkoztatási mutatók azonban jobbak Mátészalkán, mint a Szatmári térség többi településén. Járásközpontként (2. ábra) szintén rendkívül funkciógazdag település. Mátészalka Szabolcs-Szatmár-Bereg megye három gazdasági decentrumának egyike, szerepe a megye gazdaságában is kiemelkedő. (INTERNET 11)

Nagyecsed szintén városi rangú település de ezt, a négy város közül a legkésőbb, 1997-ben nyerte el. (INTERNET 10) Funkcióhiányos kisváros, az Ecsedi-láp Mikrotérség központja, (INTERNET 12) nem képvisel jelentősebb gazdasági erőt a Szatmári térségen belül, a jövedelmi viszonyok és gazdasági mutatók tekintetében is alulmarad a térség többi városához képest. (INTERNET 10) Lakosságszáma 2011-ben 6374 fő volt.

A térség a legtöbb társadalmi jellemző tekintetében elmarad az országos és megyei átlagtól. (PÉNZES, 2015) A 0-14 éves fiatalok aránya csökkenő tendenciát mutat, ahogyan a születések száma is, ugyanakkor az idős korosztály száma növekszik. Speciálisan a roma célcsoportot vizsgálva a születésszám náluk magasabb, de az átlagéletkor alacsonyabb, amit azért is fontos megjegyeznünk, mert a térségben a roma kisebbség részaránya folyamatosan nő. (PÁSZTOR–

PÉNZES, 2018) A vándorlási mutató az utóbbi években negatív összegű, mivel a jelentős elvándorlás mértéke (KÁPOSZTA et al., 2010) meghaladja az odaköltözések számát. Az elvándorlást vizsgálva azt láthatjuk, hogy általában a magasabb képzettségű szakemberek távoznak a térségből, a magasabb jövedelem és biztonságosabb foglalkoztatás reményében. Ez azt is eredményezi, hogy az itt élő lakosság túlnyomó többsége általános iskolai végzettséggel rendelkezik, vagy még azzal sem, egy kisebb része szakképzettséggel, míg a főiskolát vagy egyetemet végzettek száma jóval az országos átlag alatt van. (INTERNET 13; INTERNET 11; INTERNET 9; PÉNZES et al., 2018)

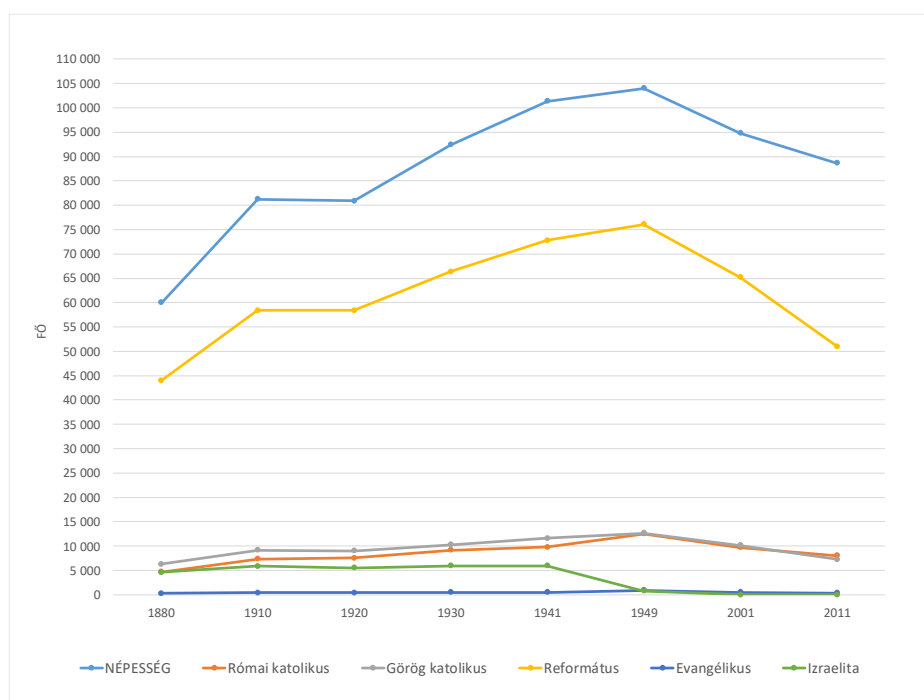
Az aktív korú lakosság foglalkoztatottsági értékei is elmaradnak az országos mutatóktól. (ALPEK–TÉSITS, 2019) A legtöbb településre jellemző, hogy a legnagyobb foglalkoztató az önkormányzat, ahol a foglalkoztatás a közmunka és a közcélú foglalkoztatás keretében valósul meg. (KÓTI, 2020) A munkanélküliséghez hozzájárul, hogy a képzettség, szakképzettség nincs összhangban a piaci követelményekkel, igényekkel. Az aprófalvakra kiemelten jellemző, hogy a városoktól való távolságuk miatt, a munkalehetőségek távol esnek a településektől, azok megközelíthetősége közlekedési akadályokba ütközik, vagy távolsága miatt a munkavállaló hátrányokkal küzd a munkahely elérésében. A nagyobb településeken megtalálható jelentősebb foglalkoztatók a fent említett okokból nem képesek felszívni a szabad munkaerőt. Jellemző az idényjellegű foglalkoztatás, főleg a mezőgazdasági tevékenységeknél, ami nem biztosít folyamatos jövedelmet a munkavállalóknak. További jellemzője a térségnek, hogy bár magas az egyéni vállalkozások száma, – a vállalkozások döntő többsége mikro-, és kisvállalkozás – a ténylegesen főállásban működő, piacképes vállalkozók száma alacsony, nincsenek felkészülve a piac kihívásaira. (INTERNET 13)

A térségre a gazdasági ágazatok közül legjellemzőbb a mezőgazdaság, (KÁPOSZTA et al., 2010) és az arra épülő feldolgozóipar. Vannak olyan települések, ahol az aktív korú népesség szinte csak mezőgazdasággal foglalkozik, (INTERNET 13) mégis, az erős mezőgazdasági tradíciók ellenére is megfigyelhető a gazdasági ág súlyának csökkenése (KÁPOSZTA et al., 2010), a mezőgazdasági tevékenységek hanyatlása, a földbirtoktól való megválás, valamint kevés a térségi alapanyagokat feldolgozó vállalkozás, hiányoznak a munkahelyteremtő beruházások. (INTERNET 13; INTERNET 14)

A fentiek alapján elmondható, hogy a térség társadalmi-gazdasági helyzete kedvezőtlen képet mutat, ebből mindössze a járásközpontok adatai emelkednek ki viszonylag pozitívan. (INTERNET 9; INTERNET 11; INTERNET 13; INTERNET 14)

5. A kutatás eredményei: A különböző felekezetek helyzete a vizsgált időszakban

A felhasznált népszámlálási adatok alapján 1880-2011 között a Szatmári Egyházmegye területén a legnagyobb számban az 1949-es népszámlálás idején éltek (3. ábra). Ekkor 104.044 lakosa volt a területnek. A vizsgált időszakban a legkevesebben az 1880-as összeírás idején voltak ezen a területen, számuk akkor 60.037 fő volt, azonban az elmúlt évtizedekben dinamikus népességsökkenés jelentkezett. Fontosnak tartom kiemelni, hogy az 1949 és 2001 közötti censzusok nem képezték a kutatás tárgyát. A továbbiakban felekezetenként mutatom be a térségi folyamatokat és jellegzetességeket.

3. ábra: A legnagyobb létszámú felekezetek számának változásai a lakosságszámhoz viszonyítva a Szatmári Református Egyházmegye területén 1880-2011 között
(saját szerkesztés a népszámlálási adatok alapján)

5.1. Római katolikusok

Az Egyházmegye területén élő római katolikusok összlétszáma a vizsgált időszakban a lakosságszám változásait követte. A legtöbb római katolikus 1949-ben élt a területen, ekkor számuk 12.483 fő volt, és az összlakosság 12%-át tették ki. A második legnagyobb létszámmal,

nyolc évvel korábban az 1941-es népszámlálás idején rendelkeztek, 9779 fővel, ami akkor a lakosság 9,7%-át jelentette. Valamivel kevesebb mint 9690 fő római katolikus vallású volt a 2001-es népszámlálás idején, arányuk pedig 10% körül mozgott. 2011-ben már csak 8060 fő volt (9%), ettől kevesebb létszámmal pedig csak az 1920-as, és azt követő népszámlálások idején rendelkeztek. A római katolikusok a Szatmári Egyházmegye területén 1880-2011 között a legkisebb számban az 1880-as népszámlálás idején éltek, számuk ekkor 4715 fő volt, ami a népesség 7,9%-át jelentette. (3. ábra) Mindez azt is világossá teszi, hogy – a korábbiakban már említett – a 19. század végén a római katolikusok javára bekövetkezett arányeltolódás (KOC SIS, 2016) itt nem jelentkezett olyan markánsan, mint országos viszonylatban.

Települési szinten vizsgálva a római katolikusok arányát az láthatjuk, hogy két település emelkedik ki, – Nyírcsaholy és Zajta – ahol a vizsgált időszakban szinte végig a legmagasabb arányban éltek ehhez a felekezethez tartozók. Kiemelhető még Jánk (Jánkmajtis), Pátyod és Szatmárcseke is. (4. ábra)

A Nyírség keleti peremén fekvő, a 19. század legelején újratelepült (DERCSÉNYI–MENDELE, 1986) Nyírcsaholy római katolikusságának aránya a vizsgált időszakban végig 40 és 60% között mozgott. Ez a szám az 1880-as census idején 46% (635 fő) volt, amely a legmagasabb értéket pedig az 1949-es census során érte el 54%-kal (1454 fő). De a rendszerváltás utáni népszámlálások sem mutattak drasztikus csökkenést a település római katolikusságának létszámában. A 2001-es népszámlálás során a településen élők 52%-a (1138 fő), míg 2011-ben, némileg csökkenve, de még mindig 48%-a (1018 fő) vallotta magát a római katolikus felekezethez tartozónak. (4. ábra)

A szatmári Erdőháton fekvő (TOMBOR–GILYÉN, 1986) Zajta esetében az arányok még magasabbak. A legmagasabb arányban az 1880-as népszámlálás idején voltak a római katolikusok a településen, 375 fős létszámuk 80%-os részesedést jelentett a település lakosságából. A nagyarányú római katolikus jelenlét annak volt köszönhető, hogy a császári hadak által elpusztított és sokáig lakatlan településre Erdőd vidékéről németeket (római katolikus svábokat) telepítettek ide. (TOMBOR–GILYÉN, 1986) 1910-ben 76% (460 fő), míg az 1949-es census során 62% (440 fő) római katolikus élt a településen. Zajta esetében viszont a legutóbbi két népszámlálás eredményei már jelentős változásokat mutattak. Az 1949-ben mért arány, 2001-re 26%-ra (114 fő), 2011-re 21%-ra (83 fő) esett vissza. Ez a visszaesés a felekezeti létszámarányok eltolódásának tudható be. (4. ábra)

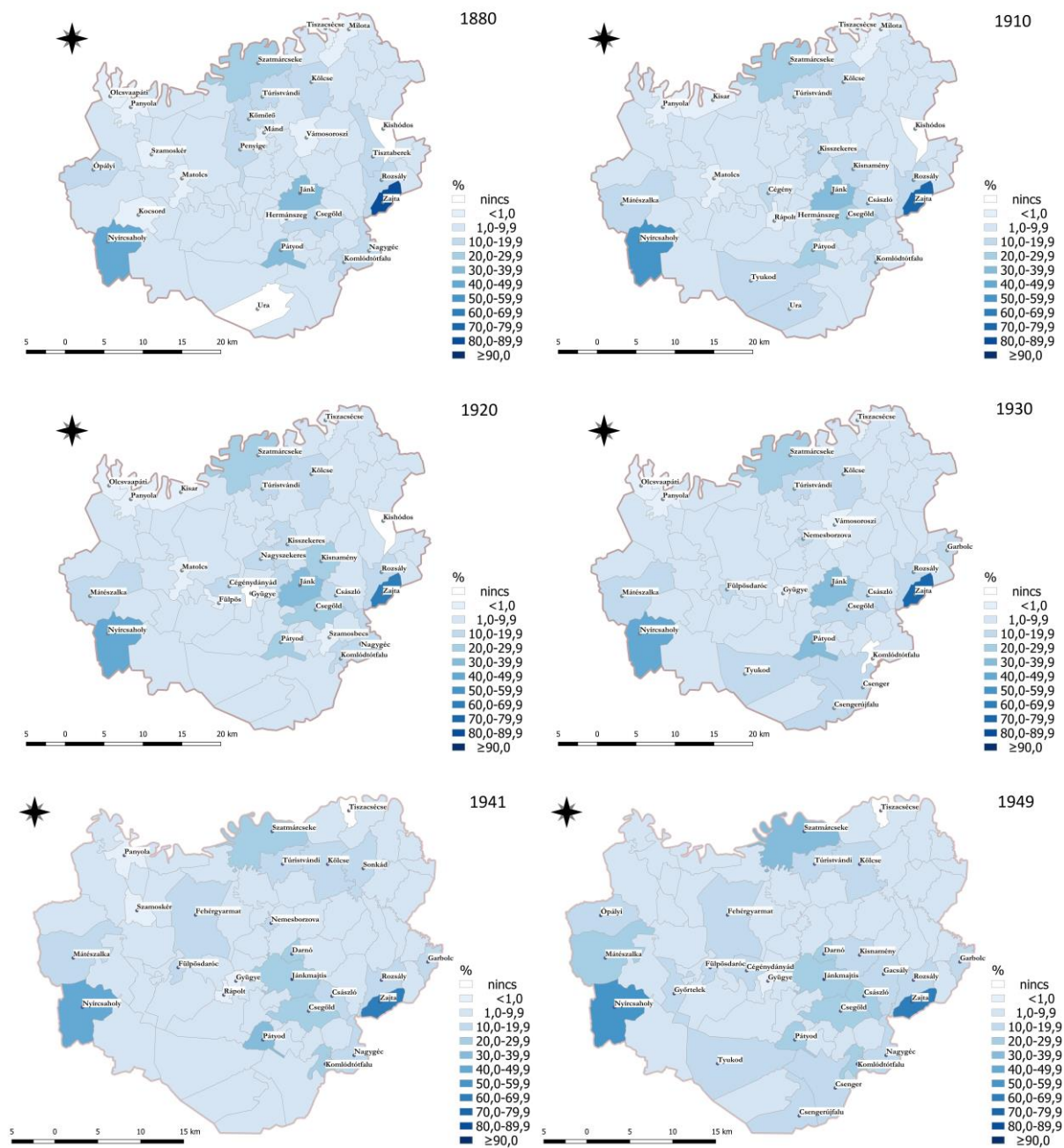
Az említett három település – Jánk, (Jánkmajtis), Pátyod és Szatmárcseke – esetében a római katolikusok aránya 1880-1949 között végig 20-40% között mozogott. Az 1880-as népszámlálás alkalmával a szatmári Erdőhát déli szélén fekvő Jánkon, (később a szomszédos Majtis településsel egyesülve Jánkmajtis) (GERGELYFFY–GILYÉN, 1986) 34% (294 fő), vallotta magát római katolikusnak. Ugyanebben az időben Pátyodon 33% (189 fő), míg a szatmári Tiszaháton fekvő (GERGELYFFY–GILYÉN, 1986) Szatmárcsekén pedig 26% (420 fő). 1949-ben Szatmárcsekén 30% (642 fő), Pátyodon 29% (278 fő), Jánkmajtison 24% (471 fő) római katolikus élt. Ugyanakkor ezekben az esetekben is elmondható az, ami Nyírcsaholy és Zajta esetében, hogy a rendszerváltás utáni népszámlálások visszaesést mutattak a települések római katolikusságának arányaiban. A 2001-es census alkalmával Szatmárcsekén 28% (429 fő), Pátyodon 26% (171 fő), Jánkmajtison 19% (329 fő), míg 2011-ben Szatmárcsekén 24% (360 fő), Pátyodon 21% (128 fő), Jánkmajtison 15% (248 fő) tartozott a római katolikus felekezethez. Mindezeket túl évente megfigyelhető kisebb-nagyobb, 1-10% közötti arányszám növekedés, illetve csökkenés a fent említett településekkel határos települések esetében, mely éppen emiatt, nagy valószínűséggel a szomszédos településekre való átköltözéseknek, vagy a vegyes házasságok miatti időszakos felekezeti arányeltolódásoknak tudható be. (4. ábra)

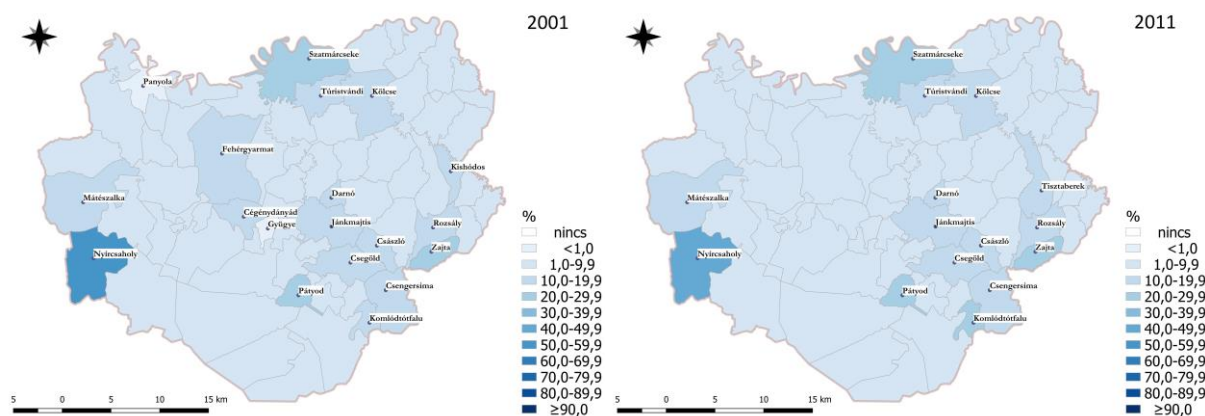
A népszámlálási adatok azt mutatják, hogy a vizsgált időszakban a Szatmári Egyházmegye településeinek többségén a római katolikusok aránya 1-10% között mozgott. 1% alatt, vagyis a legkisebb arányban voltak jelen a következő településeken: Olcsvaapáti (1880, 1920, 1930); Panyola (1880, 1910, 1920, 1930, 1941, 2001); Szamoskér (1880,1941); Matolcs (1880, 1910, 1920); Kocsord (1880); Mánd (1880); Vámosoroszi (1880, 1930); Milota (1880, 1910); Tizsacsécse (1880, 1910, 1920, 1930); Kisar (1910, 1920); Rápolc (1910; 1941); Fülöpös (1920); Szamosbecs (1920); Gyügye (1930, 1941, 1949, 2001). Nem éltek ehhez a felekezethez tartozók az 1880-as census idején, Kishódoson és Urában, 1910-ben Kishódoson, 1920-ban Gyügyén és Kishódoson, valamint az 1941-es és 1949-es népszámlálások idején Tizsacsécsén. (4. ábra)

A megoszlások tekintetében elmondható, hogy a vizsgált időszakban a terület római katolikus össznépessége nagyobb arányban két településen, Mátészalkán és Nyírcsaholyban volt jelen. Nyírcsaholyban esetében ez az arány 1880-2011 között 10-20% között mozgott, míg Mátészalka esetében 1880-1949 között 5-20% között³¹. Ez utóbbi település esetében viszont a legutóbbi népszámlálások az arányok jelentős növekedését mutatták. A 2001-es népszámlálás

³¹ 1880-ban 6,6%, 1910-ben 10%, 1920-ban 11%, 1930-ban és 1941-ben 16%, 1949-ben 18%

idején a terület római katolikus összlakosságának 30%, 2011-ben pedig 27%-a élt Mátészalkán. A települések kisebbik részében – főleg a terület délnyugati részén – ez az arány 1-10% között volt, míg a települések nagyobb részében az 1%-ot sem érte el. (Ml. ábra)

4. ábra: A római katolikusok aránya a Szatmári Református Egyházmegye településein a lakosságszámhoz viszonyítva 1880-2011 között, %
(saját szerkesztés a népszámlálási adatok alapján)

5.2. Göröghatolikusok

Ahogy a római katolikusok esetében megállapításra került, úgy a göröghatolikusok esetében is elmondható, hogy a Szatmári Egyházmegye területén a vizsgált időszakban a göröghatolikusok száma a lakosságszám változásait követte. A legnagyobb számban ők is az 1949-es census idején éltek a területen számuk ekkor 12.668 fő volt, ami a teljes népesség 12%-át jelentette, 2001-ben 10.102 fő (10,6%), 2011-ben 7246 fő (8,1%) vallotta magát göröghatolikusnak. A legkisebb létszámuk az 1880-as népszámlálás idején volt, 6287 fővel, ami a területen élők 10,4%-át jelentette. (3. ábra)

A települési szintű arányok tekintetében itt 7 település emelhető ki, melynek a vizsgált időszakban szinte végig nagy arányban sikerült megőriznie göröghatolikus lakosságát. Az első ebben a sorban mindenképpen a Szamosháton fekvő (GERGELYFFY–GILYÉN, 1986) Csegöld, melyben a göröghatolikusok aránya végig 60% fölött volt. A település lakosságszámához viszonyítva a legnagyobb arányban 1880-as népszámláláskor voltak (74%, 575 fő). A feljegyzések szerint a településen először 1800 körül lett temploma a „rutén”, göröghatolikus felekezetnek. (GERGELYFFY–GILYÉN, 1986) 1949-ben Csegöld lakosságának 73%-a (892 fő), 2001-ben 68%-a (465 fő) volt göröghatolikus. A legkisebb arányt a 2011-es népszámláláskor mérték, ekkor 64% (401 fő) volt a felekezethez tartozók aránya a településen.

A Nyírség és az Ecsedi-láp határán fekvő (DERCSÉNYI–MENDELE, 1986) Ópályi szintén nagyobb arányú göröghatolikus lakosságot tudhat magáénak. A legnagyobb arányban 1880-ban voltak 58%-kal (819 fő), 1949-ben 50%-kal (1319 fő) voltak jelen a településen. A

rendszerváltás utáni népszámlálások jelentős visszaesést mutattak. 2001-ben a településen élők 32%-a (945 fő), míg 2011-ben 26%-a (758 fő) tartozott a görögkatolikus felekezethez. (5. ábra) Pátyod esetében ezek az arányok 1880 és 1949 között 50-70% között mozogtak, de a legutóbbi népszámlálásokon itt is visszaesés mutatkozott. A településen élő lakosságból a legnagyobb arányban az 1920-as népszámlálás idején voltak 64 %-kal (436 fő), majd 1949-ben 62%-kal (597 fő). A visszaesés itt is egyértelmű, a 2001-es census alkalmával már csak 42% (276 fő), a 2011-es alkalmával pedig csak 28% (171 fő) vallotta magát a felekezethez tartozónak. (5. ábra) A szatmári Erdőháton fekvő (TOMBOR–GILYÉN, 1986) Rozsályban is hasonló folyamat játszódott le. 1930-ban a településen élők 54%-a (377 fő), 1949-ben 50%-a (455 fő) tartozott a görögkatolikusokhoz. De 2001-ben már itt is komoly csökkenés mutatkozott, ekkor 28% (218 fő), míg 2011-ben már csak 20% (153 fő) volt a felekezet részesedése Rozsályban. (5. ábra) Az egykori Ecsedi-láp oldalán települt (TOMBOR–CSERNYÁNSZKY–GILYÉN, 1986) Csengerújfaluban az 1910-es népszámlálás idején a település lakosságának 58%-a (591 fő) volt görögkatolikus. 1949-ben 48% (745 fő), 2001-ben már csak 36% (320 fő), míg 2011-ben 34% (263 fő) tartozott a felekezethez. (5. ábra)

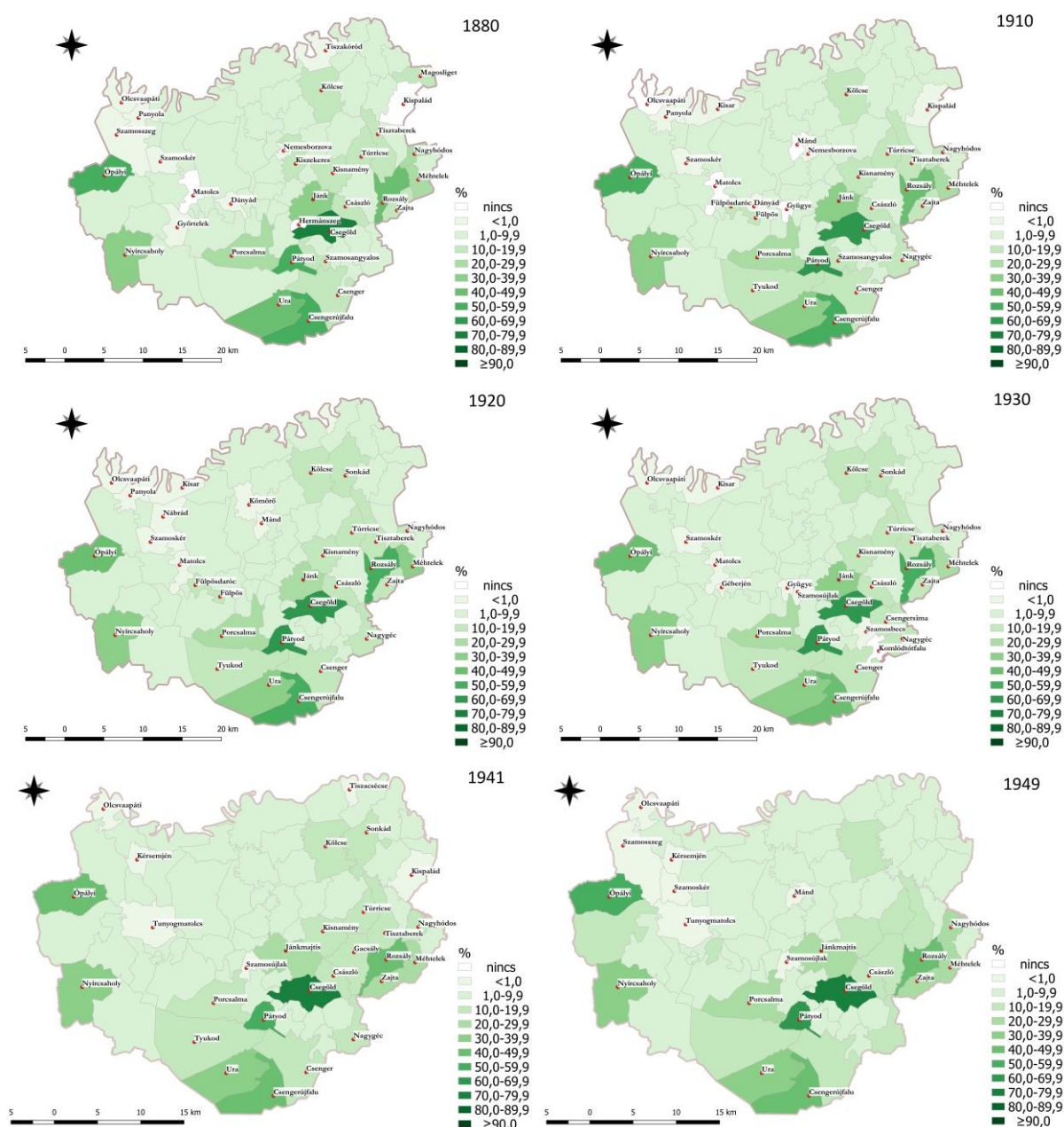
A szomszédos, szintén a hajdani Ecsedi-láp mentén fekvő (DERCSÉNYI–GILYÉN, 1986) Ura estében a korábbi tendencia megtörni látszik. A legnagyobbinak mondható 1880-ban mért 42%-os arány (103 fő) után, a legmagasabb értékeket a két utóbbi népszámlálás során érte el a görögkatolikusok aránya a településen. 2001-ben 39% (286 fő), míg 2011-ben 38% (228 fő) volt görögkatolikus. A korábbi évek népszámlálásai ettől csak alacsonyabb értékeket mutattak. (5. ábra)

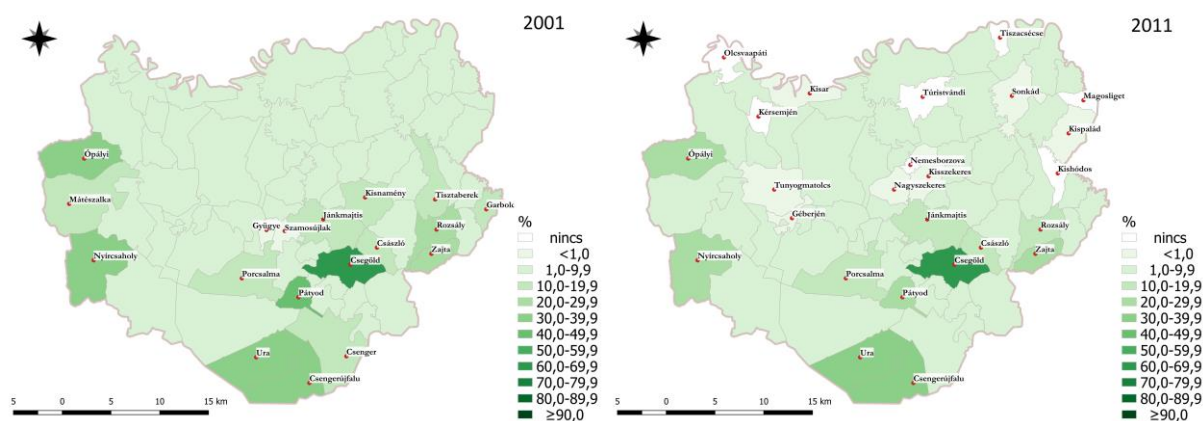
Nyírcsaholy lakosságán belül a legmagasabb görögkatolikus arány az 1941-es és 1949-es népszámlálások során mérték, mindkét évben egyaránt 39%-kal. A legutóbbi értékek ettől alacsonyabbak: 2001-es népszámlálás során 33% (732 fő), a 2011-es során 26% (556 fő) tartozott ide. (5. ábra)

A fentiekben kiemelt települések mellett, nagyrészt a velük határos, vagy közel eső településeken mutatkozott maximum 1-20% közötti aránynövekedés, illetve csökkenés. A Szatmári Egyházmegye településeinek többségén 1880-2011 között a görögkatolikusok aránya 10% alatt marad. A legalacsonyabb számban és arányban, vagyis 1% alatt voltak: Olcsvaapátiban (1880, 1920, 1930, 1941, 1949), Panyolán (1880, 1910, 1920), Szamosszegen (1880, 1949), Szamoskéren (1880, 1910, 1920, 1930, 1949), Györteleken (1880), Dányádon (1880, 1910), Hermánszegen (1880), Tiszakóródon (1880), Kisarban (1910, 1920, 1930, 2011), Nemesborzován (1910), Kispaládon (1910, 1941, 2011), Nábrádon (1920), Matolcson /Tunyogmatolcson (1920, 1930, 1941, 1949, 2011), Kömörőben (1920), Mándon (1920, 1949),

Géberjénben (1930, 2011), Gyügyén (1930, 2001), Szamosújlakon (1930, 1941, 1949, 2001), Szamosbecsen (1930), Kérsemjénben (1941, 1949), Tiszacsécsén (1941), Kisszekeresen (2011), Nagyszekeresen 2011), Sonkádán (2011). Nem éltek görög katolikusok 1880-ban Kispaládon és Matolcson, 1910-ben Olcsvaapátiban, Mándon és Matolcson, 2011-ben Olcsvaapátiban, Kérsemjénben, Túrístvándiban, Tiszacsécsén, Magosligeten és Kishódoson. (5. ábra)

A görögkatolikusok megoszlása szempontjából Ópályi és Mátészalka emelhető ki. Ópályiban a felekezethez tartozók közül 9-15% közötti arányban éltek 1880 és 2011 között, míg Mátészalka hasonló értékei 1880 és 1949 között mindvégig 10% alatt voltak, de a két utolsó népszámlálás eredménye jelentős növekedést mutatott e tekintetben. (M2. ábra)

5. ábra: A görög katolikusok aránya a Szatmári Református Egyházmegye településein a lakosságszámhoz viszonyítva 1880-2011 között, %
(saját szerkesztés a népszámlálási adatok alapján)

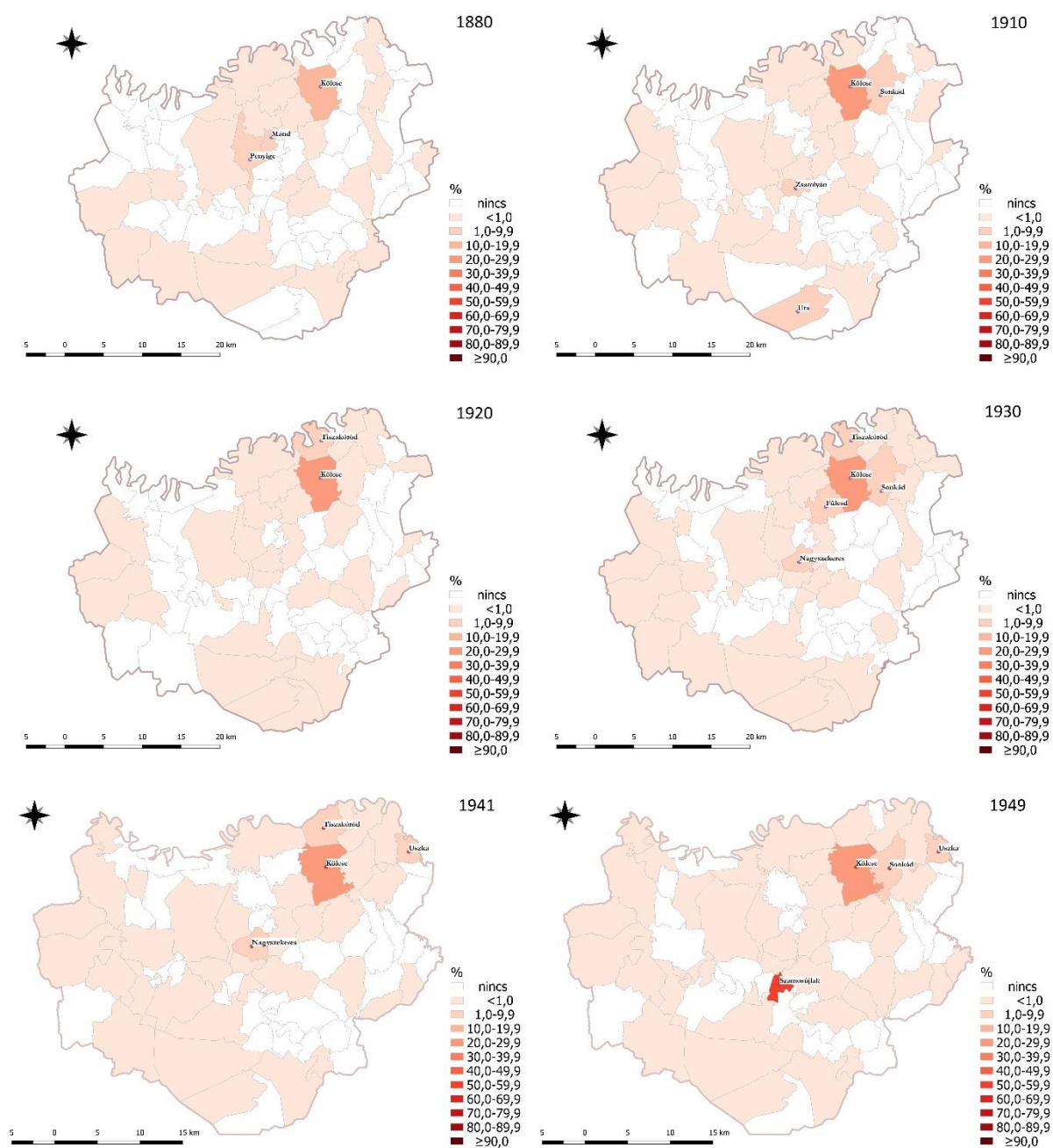
2001-ben az Egyházmegye területén élő teljes görögkatolikus népesség 25%-a Mátészalkán élt, míg 2011-ben ez az arány 23,5% volt. A települések kisebbik részében – főleg a terület délnyugati részén – ez az arány 1-10% között volt, míg a települések nagyobb részében az 1%-ot sem érte el. (M2. ábra)

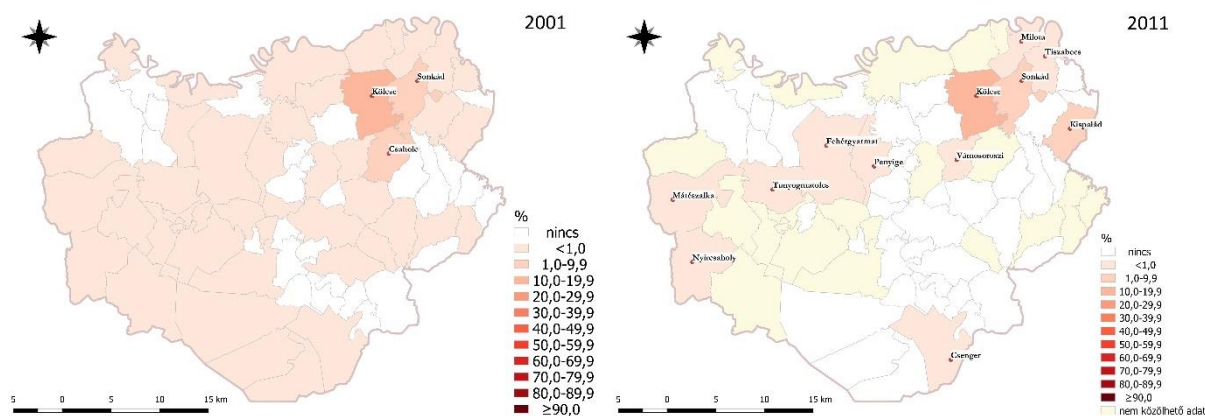
5.3. Evangélikusok

Az evangélikus felekezetűek már jelentősen kisebb létszámban vannak jelen a területen. A vizsgált időszakban számuk az 1000 főt sem érte el. A legtöbbben ők is az 1949-es népszámlálás idején voltak, 900 fővel (0,8%). Számuk 2001-ben 512 fő (0,5%), 2011-ben 340 fő (0,3%) volt. Az 1880-as census idején volt a legalacsonyabb a számuk, akkor mindösszesen 286 fő (0,4%) tartozott az evangélikus felekezethez. (3. ábra)

A települések közül a vizsgált időszakban – legnagyobb létszámban és arányban – Kölcse adott otthont a területen élő evangélikusságnak. A szatmári Szamosshát legrégebbi települése, melyet már 1181-ben is említene az írásos források, sokáig vámszedő hely és a környező vidék központja volt (GERGELYFFY–GILYÉN, 1986), talán ennek a gazdag múltnak köszönheti, hogy felekezeti sokszínűségével kiemelkedik a környező települések közül. A legnagyobb arányban 1941-ben voltak az evangélikusok Kölcseben. Ekkor a település teljes népességének 26%-át (323 fő) tették ki. A többi census alkalmával ettől csak kisebb arányban voltak jelen, míg a legszerényebb arányban a legutóbbi két népszámlálás idején tartoztak a felekezethez, 2001-ben 19% (270 fő), 2011-ben 17% (216 fő). (6. ábra)

Kölcsén kívül, csak időszakosan egy-egy település tudhatott a magáénak 1-10% közötti arányban evangélikus lakosságot. Ilyen település volt 1880-ban Mánd és Penyige, 1910-ben Sonkád, Zsarolyán és Ura, 1920-ban Tiszakóród, 1930-ban Tiszakóród, Sonkád, Fülesd, Nagyszekeres, 1941-ben Nagyszekeres, Tiszakóród és Uszka, 1949-ben, Szamosújlak, Sonkád és Uszka, 2001-ben Sonkád és Csaholc, 2011-ben pedig Sonkád és Kispalád. A többi település közel felében az evangélikusok aránya elenyésző, még az 1%-ot sem érte el, másik felében pedig egyáltalán nem éltek evangélikus felekezetűek. Szamosújlak esetében az 1949-ben mért több mint 50%-os arány, egy olyan anomáliának tűnik, melyet sem a helyi közösség sem annak története nem magyaráz. (6. ábra)

6. ábra: Az evangélikusok aránya a Szatmári Református Egyházmegye településein a lakosságszámhoz viszonyítva 1880-2011 között, %
(saját szerkesztés a népszámlálási adatok alapján)

5.4. Reformátusok

1570-ben Csengerben tartotta Méliusz Juhász Péter református püspök a szentháromságtan védelmében azt a zsinatot, mely jól mutatja, hogy ez a vidék már a magyarországi reformáció korai időszakában is a kálvinista irány egyik bölcsője volt, és amelytől a református (helvét) irány megerősödését számítják Szatmárban. (NAGY, 1939)

A vizsgált népszámlálási adatok alapján is bizonyossággal kijelenthető, hogy a terület meghatározó felekezete a református. Összlétszámuk – akárcsak a többi történelmi felekezeté – a lakosságszám változásait követte. A legnagyobb létszámban 76.052 fővel (73%) ők is az 1949-es népszámlálás idején voltak, a többi census alkalmával már ettől kevesebben. 2001-ben 65.181-en (68,7%), 2011-ben 51.010-en (57,5%). Legkisebb létszámuk 1880-ban volt, de a teljes népességhez viszonyított arányuk ekkor volt a legmagasabb (73,3%). (3. ábra)

1880-2011 között a Szatmári Egyházmegye minden településén meghatározó létszámban voltak jelen, arányuk a vizsgált időszakban egyetlen településen sem csökkent 1% alá. A legnagyobb arányban 60% fölött voltak, a terület északi és középső részén, a szatmári Tiszahát, valamint a Szamosköz, és a Szamoshát északi részének 1000 fő alatti kis-, apró-, és törpefalvaiban. Kisebb arányban voltak jelen a terület délkeleti és délnyugati részén, a Szamoshát és a Szamosköz déli területein, valamint az Ecsedi-láp és a Kraszna menti településeken, ott ahol – a korábbiakban már ismertetett településeken – magasabb a más felekezetekhez tartozók aránya. Ugyanakkor, a népszámlálási adatok alapján még ezeken a településeken is, az 1880 és 2011 között végbement felekezeti arányeltolódásokból nyertesen jöttek ki a reformátusok. (7. ábra)

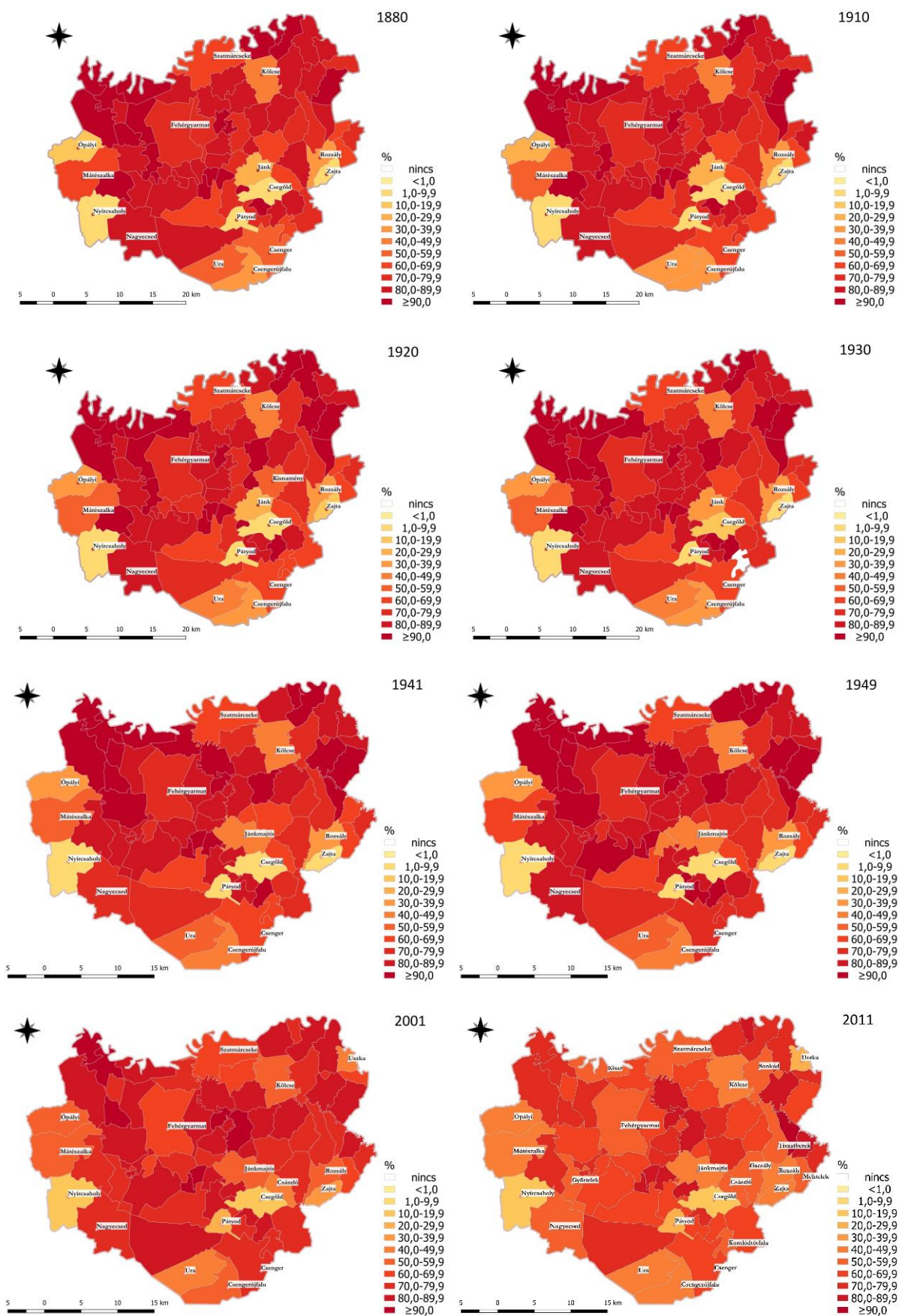
A leginkább igaz ez Ópályi és Zajta esetében. Ópályiban az 1880-as népszámlálás idején még a lakosságnak csak 18,4%-a (263 fő) volt református. Ez az arány 1949-ben már 38% (1000 fő), 2001-ben 51,3% (1533 fő), 2011-ben pedig 40,7% (1181 fő) volt. Vagyis a vizsgált időszak alatt, Ópályi egy görög katolikus többségű településből református többségű településsé vált. Hasonló folyamat játszódott le Zajta esetében a római katolikus felekezet rovására, a református felekezet javára. Itt a lakosságnak még mindössze csak 3%-a (14 fő) volt református az 1880-as census idején. Ez az arány 1949-ben már 8,8% volt (62 fő), 2001-ben 35,7% (160 fő), a 2011-es népszámlálás alkalmával pedig 41,2 % (161 fő). Az egyaránt jelentős római és görög katolikus népességet magáénak tudható Pátyod esetében 2011-ben már – mindössze 1%-kal, de – szintén többségben voltak a reformátusok. 1880-ban arányuk még csak 6% volt (35 fő), 1949-ben 9,2% (89 fő), 2001-ben már 27,1% (177 fő), 2011-ben pedig 29,1% (177 fő). (7. ábra)

Bár többséget ugyan nem értek el, de hasonlóan növelték arányukat a reformátusok a 2011-ben római katolikus többségű Nyírcsaholy, és görögkatolikus többségű Csegöld esetében is. Nyírcsaholyban 1880-ban mért 8,1%-os arányuk (111 fő), 2011-re 13,2%-ra nőtt (284 fő). Csegöld esetében még csak 6,5% (51 fő) volt református az 1880-as népszámláláskor, 2011-ben már 15,5% (98 fő). (7. ábra)

A legnagyobb létszámú települések – Csenger, Fehérgyarmat, Mátészalka, Nagyecsed – közül, Nagyecsedet érdemes kiemelni, ahol a vizsgált időszakban végig 80% körül volt a reformátusok aránya, csak a 2011-es népszámlálás mutatott jelentős visszaesést, amikor is ez az arány 58,5% (3735 fő) volt. Fehérgyarmaton az arányuk egészen 1949-ig 70-80% között mozgott, szintén 2011-ig, amikor is 57,7%-ra (4555 fő) esett vissza. Csenger esetében az arányok többször változtak a vizsgált időszakban, de mindvégig 59-72% között mozogtak. A 2011-es népszámláláson a város lakosságának 62%-a (3024 fő) vallotta magát reformátusnak. A legkisebb arányokról Mátészalka esetében beszélhetünk, ahol 40-60% között volt a reformátusok aránya a város lakosságán belül. Ez az arány 2011-ben 45,9% volt (7904 fő). (7. ábra)

A területen élő reformátusok megoszlása kapcsán azt mutatják a népszámlálási adatok, hogy leginkább az Egyházmegye nyugati részén, a nagyobb lélekszámú településeken élt az összreformátusság jelentős hányada. A 2001-es és 2011-es adatok alapján, Mátészalkán történt jelentősebb aránynövekedés e tekintetben. 2001-ben a területen élő református népesség 16%-a, 2011-ben 15%-a élt Mátészalkán. (M3. ábra)

Összeségében elmondható, hogy bár egyes települések esetében nőtt a reformátusok létszáma és aránya, a 2001-es és 2011-es népszámlálási adatok a szatmári reformátusság súlyvesztését vetítik előre.

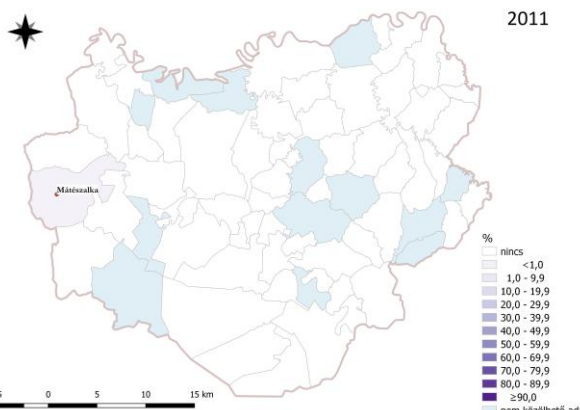
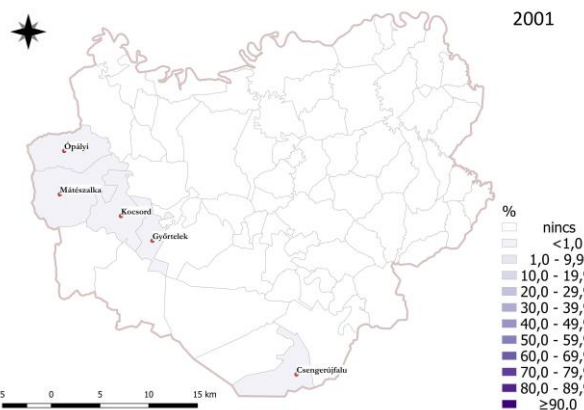
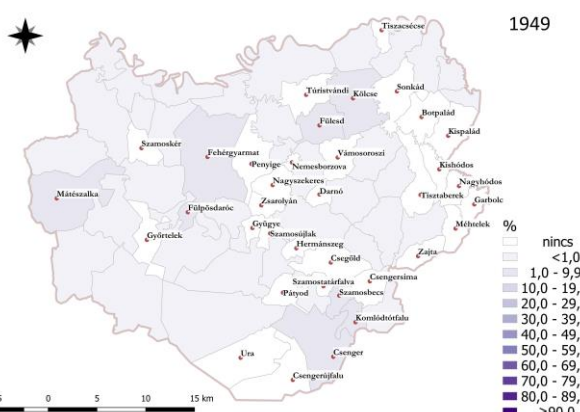
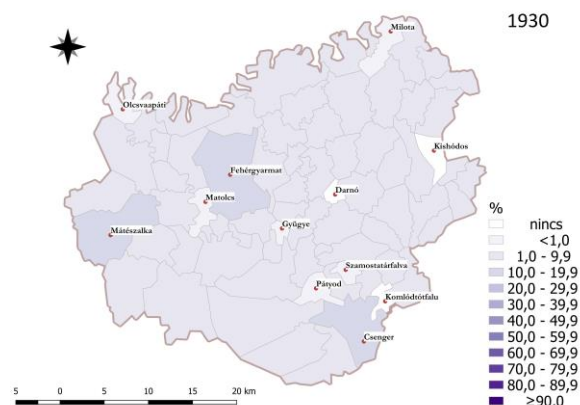
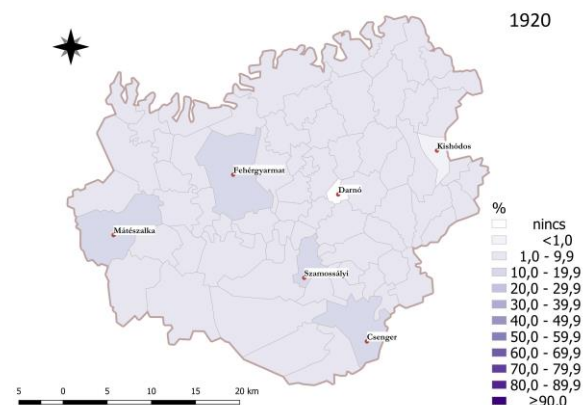
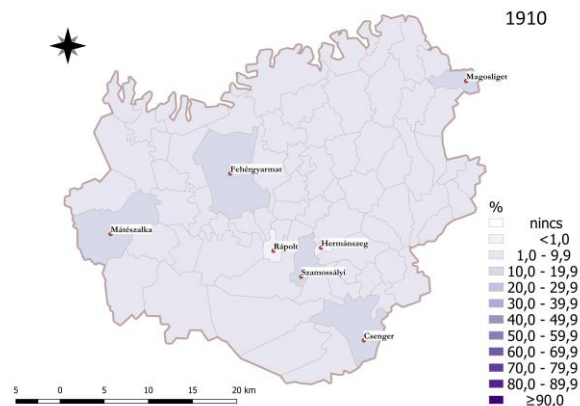
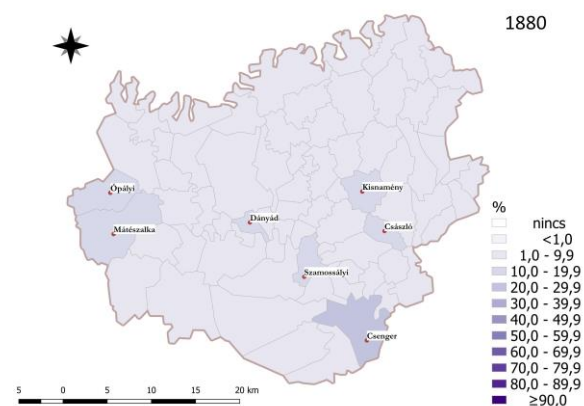
7. ábra: A reformátusok aránya a Szatmári Református Egyházmegye településein a lakosságszámhoz viszonyítva 1880-2011 között, % (saját szerkesztés a népszámlálási adatok alapján)

5.5. Izraeliták

1941-ig a terület egyik meghatározó felekezete volt az izraelita. Számuk az 1930-as népszámlálás során mutatta a legmagasabb értéket, akkor 5923 fő élt itt, ami a lakosság 6,4%-át jelentette. 1880-ban 4614 fő (7,6%) tartozott az izraelita felekezethez. A korábbiakban részletezett sajnálatos történelmi események eredményeként, akárcsak az országos viszonylatban, 1949-re számuk itt is drasztikusan lecsökkent, ami 778 főt (0,7%) jelentett, a legutóbbi népszámlálások alkalmával pedig minimálisra csökkent. A 2001-es népszámláláson a terület népességéből mindössze 14 fő, a 2011-es census alkalmával pedig csak 5 fő vallotta magát az izraelita felekezethez tartozónak. (3. ábra)

A települések lakosságszámához viszonyított arányukat tekintve elmondható, hogy 1941-ig szinte majdnem minden településen jelen voltak és a települések többségén az arányuk 10% alatt volt. Az 1880-as népszámlálás adatai szerint a legmagasabb arányuk Csengerben volt, (20-30%), valamint 10-20% között Ópályiban, Mátészalkán, Dányádon, Szamossályiban, Kisnaményon és Császlóban. 1910-ben Mátészalka, Fehérgyarmat, Szamossályi, Csenger és Magosliget településeken voltak jelen a legnagyobb arányban, míg Rápolton és Hermánszegen 1% alatt. 1920-ban Mátészalkán, Fehérgyarmaton, Szamossályiban és Csengerben voltak a legnagyobb arányban (10-20%), Kishódoson 1% alatt, Darnó településen pedig nem éltek izraeliták. 1930-ban már csak Mátészalkán, Fehérgyarmaton és Csengerben volt magasabb az arányuk (10-20%), Olcsvaapátiban, Matolcson, Gyügyén, Pátyodon, Szamostatárfalván és Milotán pedig 1% alatt. Darnón és Kishódoson nem voltak izraeliták. 1941-ben Mátészalka, Fehérgyarmat és Csenger megőrizte 10-20% közötti izraelita lakosságát, míg Olcsvaapáti, Csengerújfalú, Pátyod, Csegöld, Túrricse, Vámosoroszi, és Milota településeken 1% alatti volt az arányuk. Kishódoson, Darnóban és Gyügyén egyáltalán nem éltek izraeliták. 1949-ben 1-10% közötti arányban éltek Mátészalkán, Fehérgyarmaton, Csengerben, Komlódtótfaluban Szamosbecsen, Fülesden és Kölcsében. A többi településen 1% alatt volt az arányuk, vagy már egyáltalán nem voltak jelen. 2001-ben a fentiekben említett 14 főn osztozott Ópályi, Mátészalka, Kocsord, Győrtelek és Csengerújfalú. 2011-ben pedig csak Mátészalkán éltek már az izraelita felekezethez tartozók. (8. ábra)

A zsidóság megoszlásának tekintetében a nagyobb létszámú települések emelkednek ki, Mátészalka, Fehérgyarmat és Csenger. 1880-1941 között a települések többségén az izraelita összlakosságnak kevesebb mint 20%-a élt. 1949-re ez az arány 10% alá csökkent, illetve a településeknek több mint negyedén már egyáltalán nem voltak jelen. (M4. ábra)

8. ábra: Az izraeliták aránya a Szatmári Református Egyházmegye településein a lakosságszámhoz viszonyítva 1880-2011 között, %
(saját szerkesztés a népszámlálási adatok alapján)

5.6. Egyéb felekezetek és a nem válaszolók

Az ortodoxok száma az 1880-as (85 fő) és 2011-es (80 fő) népszámlálásokon érte el a legmagasabb értéket. 1-10% közötti volt az arányuk az 1880-as népszámlálás alkalmával Panyolán, Nemesborzován, Kispaládon, Hermánszegen, Császlóban és Szamosbecsen, 2011-ben pedig Hermánszegen és Szamosangyaloson. A többi településen a vizsgált időszakban vagy nem éltek ortodoxok, vagy arányuk 1% alatt volt. A 2001-es népszámlálás során nem mérték fel külön a létszámukat. (M5. ábra)

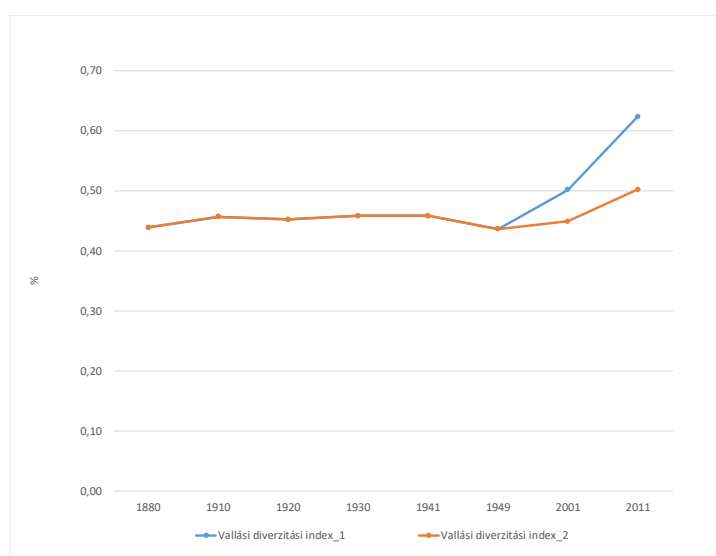
Az unitárius felekezethez tartozott 1880-ban 2 fő, 1910-ben 3 fő, 1920-ban 7 fő. Számuk 1949-ben jelentősen megemelkedett, akkor 299 fő unitárius élt az Egyházmegye területén, ebből 250 fő Kocsordon. A többi népszámlálás alkalmával nem regisztrálták külön a számukat.

A baptisták létszámáról csak az 1949-es cenzuból ismerünk külön adatot, ekkor 397 fő volt. Az egyéb felekezet kategóriájába tartozott 1880-ban 12 fő, 1910-ben 43 fő, 1920-ban 14 fő, 1930-ban 178 fő, 1941-ben 672 fő, 1949-ban 134 fő. A rendszerváltás utáni népszámlálásokon már a kategóriába tartozók jelentős létszámnövekedése tapasztalható, aminek a háttérben minden bizonnyal a kis szabadegyházak és kisebb vallási közösségek megerősödése áll, mely – a korábban leírtak szerint – országos viszonylatban is megfigyelhető volt. (KOCSIS–TÁTRA, 2021)

A területen lévő felekezetek helyzetének ismerete elengedhetetlen a vallási diverzitás változásainak megértésében, ugyanakkor szükség van még a 2001-es és 2011-es népszámlálások során nem válaszolók csoportjának megismerésére is. A vallási, felekezeti hovatartozásra vonatkozó kérdésre nem válaszolók aránya országosan is nőtt az említett két népszámlálás között. 2001-ben az arányuk országosan 10,8% volt, tíz évvel később már 27,2%. (DÖVÉNYI–NÉMETH, 2014) Ez az országos tendencia a vizsgált területen is érvényesült. 2001-ben a Szatmári Egyházmegye területén 4511 fő nem adott választ a vallási kérdésre, 379 fő pedig ismeretlen választ adott, összesen tehát 4890 fő vallási, felekezeti hovatartozása maradt ismeretlen. Ez a terület akkori népességének 5,2%-a. Tíz évvel később már 14.274 fő tagadta meg választ a kérdésre, vagyis az akkori népességnek már a 16%-a. Ez azt jelenti, hogy a területen élő különböző felekezetek létszámait tekintve, a nagy többséggel rendelkező reformátusok után, 2011-ben a nem válaszolók voltak a legtöbben.

6. A kutatás eredményei: A vallási diverzitás változása a Szatmári Református Egyházmegyében 1880-2011-ig

A Szatmári Egyházmegye vallási diverzitási indexének vizsgálata kapcsán, egyértelműen megállapítható, hogy a terület 1880 és 2001 között a vallási homogenitás irányából, a heterogenitás irányába mozdult el. Ez akkor is igaz, ha figyelembe vesszük a 2001-es és 2011-es adatok esetében a nem válaszolók csoportját és akkor is, ha nem. Figyelembe vételük, csak az elmozdulás mértékét módosítja.

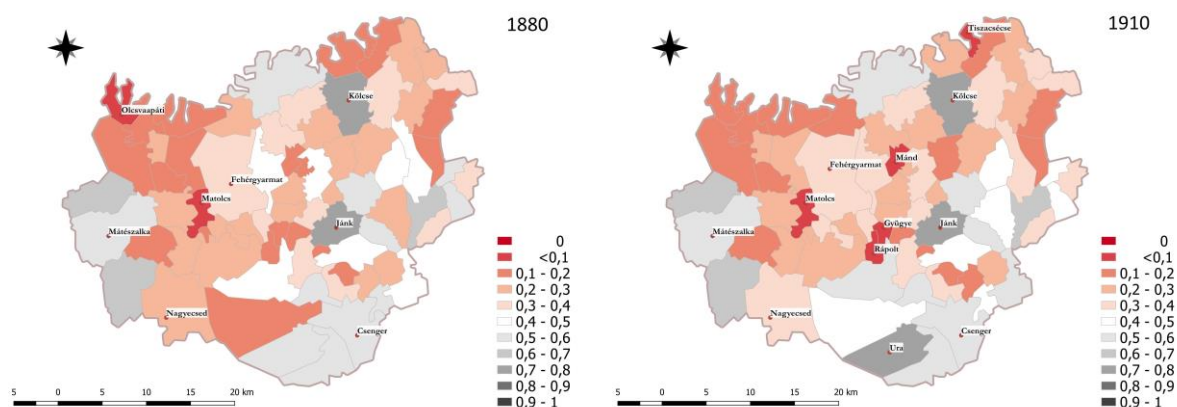

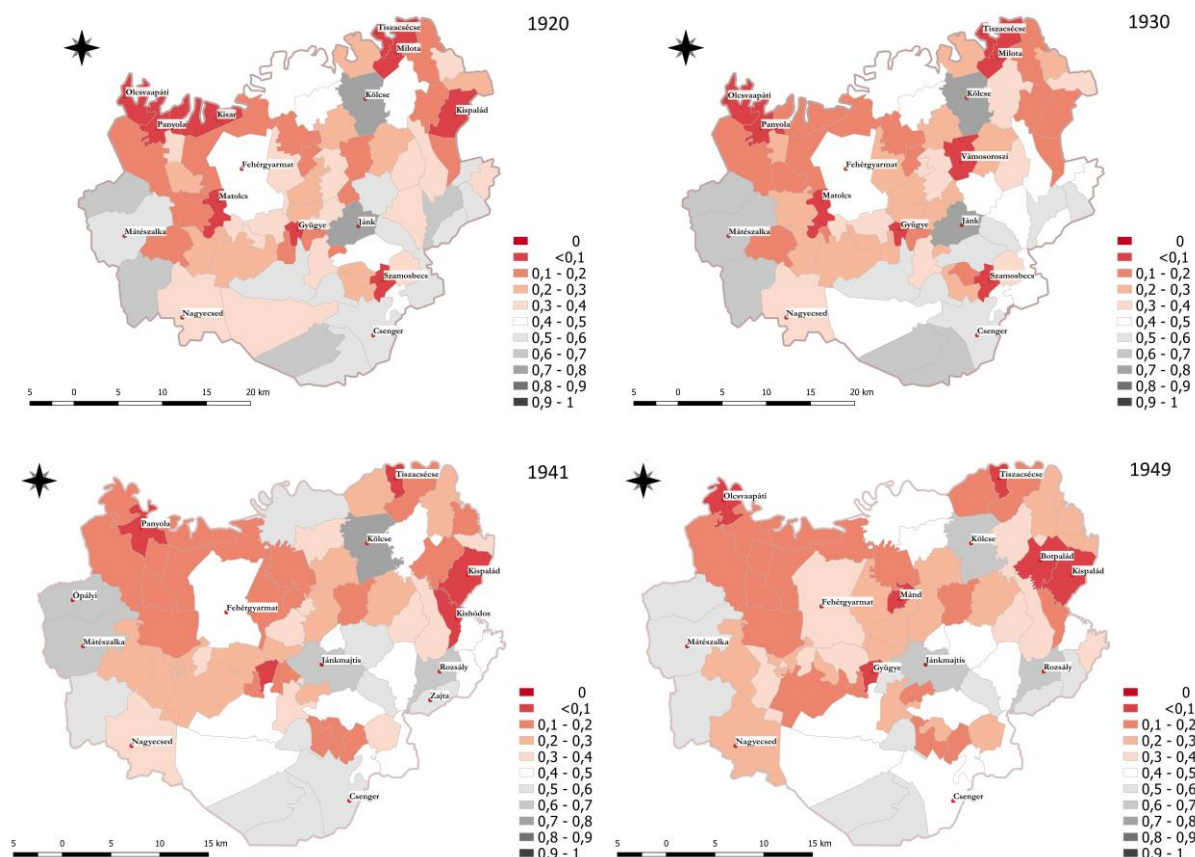
9. ábra: A Szatmári Református Egyházmegye vallási diverzitási indexének változása 1880-2011 között, a nem válaszolók csoportjával együtt (Vallási diverzitási index_1) és a nem válaszolók csoportja nélkül (Vallási diverzitási index_2)
(saját szerkesztés a népszámlálási adatok alapján)

1880 és 1949 között a diverzitási index értéke jelentősen nem változott, kisebb növekedés, majd csökkenés figyelhető meg benne. Az 1880-as 0,44-es érték még inkább a homogenitás irányába mutat, míg az 1910-es 0,46-os érték, már egy csekély elmozdulást jelent a homogenitás irányába. 1920-ban minimális csökkenés következett be, a 0,45-ös értékre, majd 1930-ban ez újra visszaállt a 0,46-os szintre, és ezt, az 1941-es népszámlálás adatai alapján meg is őrizte. 1949-ben vallási szempontból újra a homogenitás irányába mozdult el a terület, az index értéke ekkor 0,44 volt, vagyis visszatért az 1880-as szintre. (9. ábra) E visszaesés hátterében minden bizonnyal az izraelita közösség létszámának drasztikus csökkenése állt. Összességében

elmondható, hogy az 1880-as és 1949-es népszámlálások között eltelt időszakban jelentősen nem változott a vallási sokszínűség mértéke a területen.

Települési szinten nézve az 1880-1949 közötti időszak értékeit (10. ábra), az állapítható meg, hogy azok a települések, melyekben magas a reformátusok aránya, és csak elenyésző arányban – vagy még abban sem – van jelen egy-egy másik felekezet, ott a vallási diverzitás mértéke erőteljesen a homogenitás irányába mutat. Vagyis elsősorban a terület északi és középső, a szatmári Tiszahát, valamint a Szamosköz, és a Szamoshát északi részén elhelyezkedő 1000 fő alatti kis-, apró-, és törpefalvaiban. Ezek közül a vallásilag homogén települések közül éles kontúrral emelkedik ki Kölcse, ahol egyszerre vannak jelen kisebb-nagyobb arányban a négy felekezet – római-, és görögkatolikus, evangélikus, református – képviselői is. A heterogenitás felé tehát éppen azok a települések mutatnak, ahol kisebb a reformátusok aránya a település lakosságán belül, és a más-más felekezethez tartozók is nagyobb létszámban és arányban vannak jelen. Ezek elsősorban a terület délkeleti és délnyugati részén, a Szamoshát és a Szamosköz déli területein, valamint az Ecsedi-láp és a Kraszna mentén elhelyezkedő települések. Ezek közül egyértelműen kiemelkedik Nagyecsed, amely nagyarányú református lakossága miatt, végig a homogenitás irányába mutatott, valamint a Csengertől északra fekvő, kisebb lakosságszámú települések (Szamosangyalos, Szamosbecs, Szamostatárfalva, Csengersima), melyek szintén döntő mértékű reformátusságuk miatt, inkább homogének. A heterogén települések ebben az időszakban ($>0,8$): Kölcse, Jánk/Jánkmajtis, Ura. 1949-ben: Kölcse, Jánkmajtis, Rozsály (0,7-0,8). A leginkább homogén települések: 1880-ban Matolcs és Olcsvaapáti, 1910-ben Matolcs, Rápolc, Gyügye, Mánd, Tiszacsécse. 1920-ban Olcsvaapáti, Panyola, Kisar, Matolcs, Gyügye, Szamosbecs, Kispalád, Milota, Tiszacsécse. 1930-ban Olcsvaapáti, Panyola, Matolcs, Gyügye, Szamosbecs, Vámosoroszi, Milota, Tiszacsécse. 1941-ben Panyola, Tiszacsécse, Kispalád, Kishódos, Gyügye, és 1949-ben Olcsvaapáti, Gyügye, Mánd, Tiszacsécse, Botpalád, Kispalád. (10. ábra)

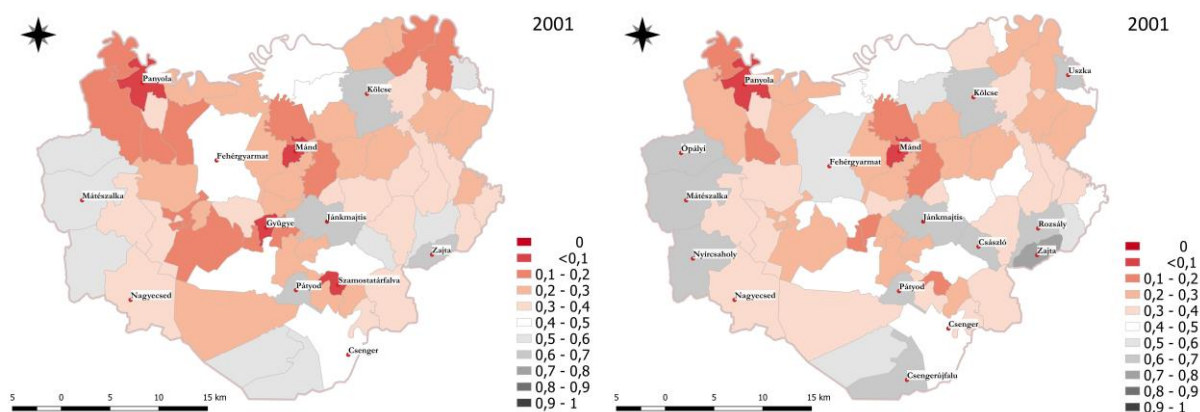

10. ábra: A vallási diverzitás változása a Szatmári Református Egyházmegyében 1880-1949 között
(saját szerkesztés a népszámlálási adatok alapján)

A 2001-es adatok elemzése előtt mindenképpen érdemes leszögezni, hogy az 1949-es és 2001-es népszámlálások között lezajlott folyamatokról a vallási diverzitás tekintetében nincsenek információink, hiszen ebből az időszakból nem állnak rendelkezésre vallási-felekezeti hovatartozásra vonatkozó népszámlálási adatok. Annyi azonban bizonyossággal kijelenthető, hogy az Egyházmegye diverzitási indexe – a nem válaszolók csoportjával együtt, és nélkülük is – emelkedést mutat. Az 1949-es 0,44-es diverzitási index 2001-ben a nem válaszolók csoportja nélkül 0,45-re velük együtt pedig 0,50-re emelkedett. (9. ábra) Tehát mindenképp elmozdulás történt a vallási sokszínűség irányába. Ugyanakkor ennek mértékét jelentősen befolyásolja az, hogy figyelembe vesszük-e a nem válaszolókat, illetve az ismeretlen válaszadók csoportját.

Települési szinten bármelyik opciót is vizsgáljuk – nem válaszolókkal, vagy nélkülük – mindenképpen megállja a helyét a korábbi évek során tett megállapítás, mely szerint a homogén, főként kisebb lakosságszámú települések a terület északi és középső részén helyezkednek el, a heterogén, nagyobb lakosságszámmal rendelkező települések főként délkeleten és délnyugaton. A nem válaszolók csoportjának figyelembe vételével a leginkább

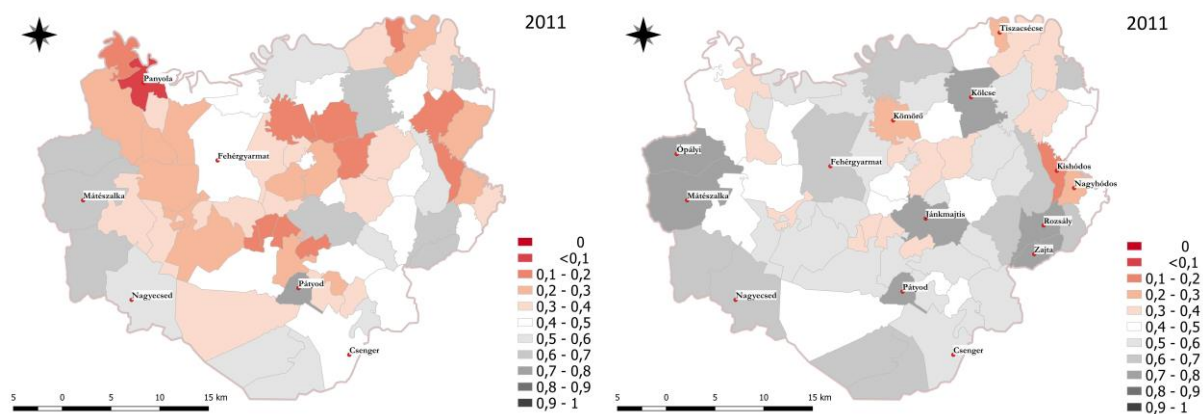
homogén települések száma csökken, míg az amúgy is a heterogenitás felé mutató települések még inkább ebbe az irányba mozdultak el. A nem válaszolók nélkül a 0,1 alatti értékkel rendelkező települések száma négy (Panyola, Mánd, Gyügye, Szamostatárfalva,), míg velük együtt ez a szám kettőre csökken (Panyola és Mánd). A 0,7-0,8-as kategóriába tartozó települések száma a nem válaszolók nélkül négy (Kölcse, Jánkmajtis, Pátyod, Zajta), velük együtt viszont már 10-re nő (Ópályi, Mátészalka, Nyírcsaholy, Csengerújfalú, Pátyod, Jánkmajtis, Császló, Rozsály, Kölcse, Uszka), sőt Zajta előre is lépett egy kategóriát 0,8-0,9 közé. Ennél fogva Zajta ékes példája lehet a területen belül annak, hogy válik egy vallásilag homogén, római katolikus többségű település, némi felekezeti átrendeződés után, egy vallásilag heterogén településsé, melyben – hozzá kell tenni – a felekezeti hovatartozásukat nem közlők is szerepet játszanak. (11. ábra)

11. ábra: A vallási diverzitás változása a Szatmári Református Egyházmegyében 2001-ben, a nem válaszolók csoportja nélkül (balra) és a nem válaszolók csoportjával együtt (jobbra)
(saját szerkesztés a népszámlálási adatok alapján)

2001-ben a diverzitási index emelkedése tovább folytatódott és emelkedésének mértékét most a korábbinál is jobban befolyásolja a választ nem adók csoportja. Nélkülük az értéke 0,50, velük együtt pedig már 0,62. (9. ábra) Ha figyelmen kívül hagyjuk a nem válaszolókat, akkor még éppen felfedezhető a korábban felállított, homogén észak, heterogén dél trendje, de a nem válaszolókkal együtt ez a trend abszolút megtörik. Ez utóbbi opció esetében a települések jelentős része inkább már a heterogenitás irányába húz, míg mindössze néhány település marad, mely a homogenitáshoz áll közelebb. A <0,1-es kategóriába a nem válaszolók nélkül mindössze egyetlen település, Panyola tartozik, míg velük együtt már egy település sem esik ebbe a kategóriába. Ez utóbbi esetben a legalacsonyabb értéket Kishódos produkálja 0,1-0,2 közötti

értékkel, illetve a szomszédos Nagyhódos 0,2-0,3 közötti értékkel. A legmagasabb kategóriába ($>0,8$) mely a heterogenitás felé mutat, a nem válaszolók nélkül csak Pátyod tartozik, míg velük együtt már hét település (Ópályi, Mátészalka, Pátyod, Jánkmajtis, Kölcse, Rozsály és Zajta). (12. ábra)

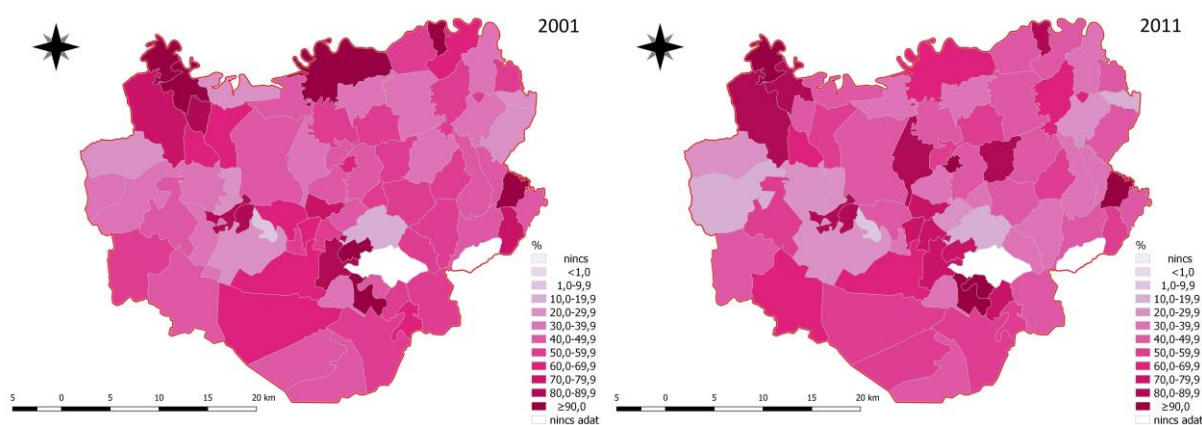

12. ábra: A vallási diverzitás változása a Szatmári Református Egyházmegyében 2011-ben, a nem válaszolók csoportja nélkül (balra) és a nem válaszolók csoportjával együtt (jobbra)
(saját szerkesztés a népszámlálási adatok alapján)

Összességében tehát a Szatmári Egyházmegye vallási diverzitásának változásával kapcsolatban elmondható, hogy 1880-tól kezdve, 1949-ig kisebb mértékben, utána nagyobb mértékben, a vallási heterogenitás növekedésének irányába mozdul el. De ennek háttérében főként nem az újabb és újabb vallási csoportok vagy hitfelekezetek megjelenése áll, hanem a rendszerváltás utáni népszámlálások esetében a vallási és felekezeti hovatartozásra vonatkozó adatgyűjtés módszertanának megváltozása, amely lehetőséget biztosít a felekezethez nem tartozók vagy a magukat ateistának valók számának felmérésére, de a kérdés megválaszolásának megtagadására is. Ez utóbbival létrehozva egy egyre népesebb csoportot, melynek növekvő létszáma és aránya mögött nem kell feltétlenül a vallástól való tömeges elfordulást látni, lehet ez az állami intézmények és a társadalom közötti konfrontáció egyik puha formája (DÖVÉNYI-NÉMETH, 2014), a népszámlálási adatgyűjtéssel kapcsolatos bizalmatlanság is. Ezt támasztja alá az is, hogy az ateisták száma a területen 2011-ben mindössze 190 fő volt. Azonban a felekezethez nem tartozók számának növekedése miatt (2001-ben 3337 fő, 2011-ben 5313 fő), meg kell említenünk azt is, hogy lassan begyűrűzik a területre a szekularizáció egy olyan formája, melyben az egyén hitének megélése, vallásgyakorlása nem kötődik egyházhoz vagy felekezethez, hanem ahogyan a népnyelv mondja a „maga módján vallásos.”

7. A kutatás eredményei: A református Szatmár perspektívái

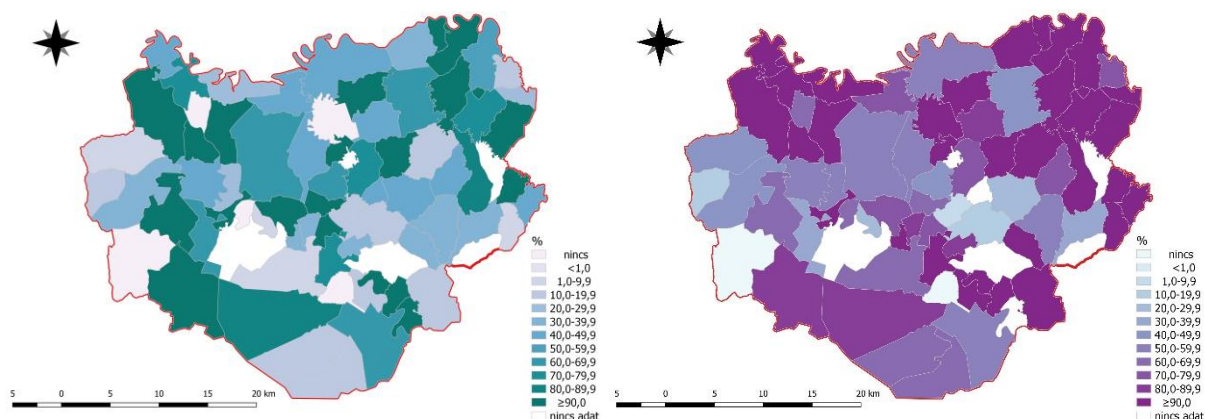
Ahogy a népszámlálási adatok elemzéséből kiderült, a 2001 és 2011 között eltelt évtizedben mind a négy történelmi felekezet – a római-, és görögkatolikus, evangélikus, református – egyaránt létszámvesztést könyvelhetett el. Ezzel párhuzamosan nőtt az egyéb felekezethez tartozók száma, melynek háttérben a kis szabadegyházak és kisebb vallási közösségek megerősödése állhat (KOCSIS–TÁTRAI, 2021), valamint nőtt a felekezethez nem tartozók száma is, mely egy lassú szekularizációt vetíthet előre a vizsgált területen. Ugyanakkor a Szatmári Református Egyházmegyéhez tartozó egyházközségek egyházstatisztikai adatai egy olyan további csoport meglétét és létszámbeli gyarapodását mutatják, melynek tagjai vállalják a református felekezethez való kötődésüket, vagyis a népszámlálások során magukat reformátusnak vallják, de a helyi gyülekezetekhez csak alkalmanként vagy egyáltalán nem kapcsolódnak. Ha a református egyházközségek választói névjegyzékébe³² (M6. ábra) felvettek számát viszonyítjuk a magukat reformátusnak vallók számához, akkor láthatjuk milyen arányban vesznek részt az egyes településen élő reformátusok a helyi gyülekezetek életében, vállalnak részt fenntartásukban, illetve milyen arányban maradnak ki mindebből. Láthatjuk, hogy a kisebb létszámú településeken, nagyobb arányban élő reformátusok, nagyobb arányban is vesznek részt a helyi gyülekezet életében. Az adatok alapján nagyobb lélekszámú települések közül kiemelkedik Szamoszeg, ahol 2001-ben 70% fölött, 2011-ben 80% fölött volt a teljes jogú református egyháztagok száma.

13. ábra: A teljes jogú egyháztagok aránya a Szatmári Református Egyházmegye gyülekezeteiben a reformátusok számához viszonyítva 2001-2011, %
(saját szerkesztés a református egyházstatisztikai adatok alapján)

³² „Teljes jogú egyháztag az, akit megkereszteltek, konfirmációi fogadalmat tett, a gyülekezeti istentiszteleten és az úrvacsorai közösségben részt vesz, nagykorú, valamint egyházközségében az egyház fenntartásához egyházfenntartói járulék fizetésével hozzájárul. A teljes jogú egyháztagot a választói névjegyzékbe fel kell venni.” (INTERNET 15: MRE Alkotmánytörvénye 2022. évi I. törvény 28.§ (2))

A népszámlálások során magukat reformátusnak vallók felekezeti kötődésének alapját az adhatja, hogy korábban reformátusnak lettek keresztelve, ami azt jelenti, hogy ha nincs is aktív gyülekezeti kötődésük, az egyházi törvények értelmében mégis egyháztagnak³³ számítanak, ezért bekapcsolásuk a gyülekezeti életbe a református misszió egyik fontos célterülete. Ebben a misszióban fontos szerepet játszanak a kapcsolódási pontok a helyi gyülekezettel. Ilyen kapcsolódási pontot jelentenek az ún. kazuális szolgálatok (keresztelés, esketés, temetés), amelyet a vizsgált területen nagy számban vesznek igénybe azok a reformátusok is, akik a gyülekezethez szorosan nem kapcsolódnak. (M7. ábra) Ha az egyházközi anyakönyvekbe feljegyzett keresztelések számát viszonyítjuk az élve születések számához, illetve a temetések számát a halálozások számához láthatjuk, hogy milyen nagy arányban veszik igénybe a településeken élők ezeket a szolgálatokat és keresztelik a gyermekeiket reformátusnak, illetve temetik el halottaikat a Református Egyház szertartása szerint. Az adatok alapján itt is a korábbi tendencia érvényesül: kisebb lakosságszámú településeken nagyobb arányú a református keresztelés és temetés (60-70% fölött), mely alól kivételt képeznek a 2001-es és 2011-es adatok alapján a szamoszegi, nagyecsed-i és tyukodi gyülekezetek. De a legnagyobb létszámú településeken is – Mátészalka, Fehérgyarmat, Csenger – 20 és 60% között mozognak ezek az arányok.

12. ábra: A református keresztelések aránya az élve születések számához viszonyítva (balra), valamint a református temetések aránya a halálozások számához (jobbra) viszonyítva a Szatmári Református Egyházmegye gyülekezeteiben 2011, %

(saját szerkesztés a református egyházstatisztikai adatok és a TEIR adatai alapján)

³³ „A Magyarországi Református Egyház tagja minden magyar, illetve Magyarországon élő nem magyar állampolgár, akit a református egyház szertartása szerint megkereszteltek, valamint az a nagykorú keresztyén, aki magát reformátusnak vallja.” (INTERNET 15: MRE Alkotmánytörvénye 2022. évi I. törvény 28.§ (1))

Természetesen ez a fajta összevetés inkább csak irányadó a számunkra, hiszen az adatsorok mögött több módosító tényező is megbújhat. A több felekezetnek is otthont adó települések esetében a született gyermekek értelemszerűen más-más felekezetbe lehetnek megkeresztelve, nemcsak reformátusnak keresztelhetik őket, illetve a keresztelési egyházstatisztikák egy-egy esetben magukba foglalják a nem a születésük évében megkeresztelt gyermekeket, illetve a felnőtt keresztségben részesülteket is. Ugyanígy a temetések számában benne lehetnek azok is, akik elszármaztak az adott településről, máshol éltek, de haláluk után ott lettek eltemetve, ezért a települési halálozási statisztikákba nem, de a temetési anyakönyvekbe bekerülnek.

Összességében elmondható tehát, hogy a szatmári reformátusság perspektívái komoly nehézségeket vetítenek előre, de egyáltalán nem reménytelenek. A létszámbeli csökkenések mögött mindenkor látnunk kell azokat a problémákat, melyeket a terület bemutatása során részleteztünk, és amelyek miatt a terület összrakossága is időről-időre csökken és velük együtt a különböző felekezetekhez tartozók, így a reformátusok száma is. Ugyanakkor még mindig létszám-, és arányfölényben vannak a reformátusok, más felekezeti „versenytársuk” nincs, mivel a területen végbemenő vallási heterogenizálódás nem az újabb és újabb felekezetek megjelenésének köszönhető, hanem alapvetően a népszámlálások vallási kérdésére történő válassztagadásnak. Mindemellett persze egy lassú szekularizálódás is megfigyelhető, amely mégsem az egyháztól való tömeges elfordulásban, vagy teljes elvallástalanodásban bontakozik ki, hanem inkább egyfajta elmozdulásban az aktív felekezeti kötődés irányából a passzív felekezeti kötődés irányába, kisebb mértékben a felekezethez nem tartozók létszám növekedésében. Mindezt, az elmúlt húsz év egyházstatisztikái is alátámasztják.

8. Összegzés

A kutatás eredményei azt mutatják, hogy még ma is megállják a helyüket a szatmári térséggel kapcsolatban Ady Endre híres szavai: „*Hiszen itt vannak, akik a Kálvin istenéből bölcs, külön, magyar istent csináltak.*” (ADY, 1987. 684) A főként 1949 óta tartó, jelentős létszám-, és arányveszteségei ellenére a református irányzat a vizsgált terület domináns felekezete maradt. Mindez egy meglehetősen homogén vallási környezetben történt – főleg a terület északi és középső részének aprófalvaiban, – melybe sokszínűséget csak a déli részen elhelyezkedő, nagyobb létszámú települések vittek, ahol a többi történelmi felekezet – római-, és görögkatolikus, evangélikus, izraelita – is kisebb vagy nagyobb létszámban, de képviseltette magát. Bár az elmúlt két évtized népszámlálási és egyházstatisztikai adatai az aktív vallásgyakorlástól való eltávolodásról és egy lassú szekularizációs folyamatról tanúskodnak, még a legutóbbi népszámlálás során is az itt élő népesség közel 80%-a valamely történelmi felekezethez tartozónak vallotta magát, ebből nagyjából 60%-a reformátusnak. Ezekkel a mutatókkal a Szatmári Református Egyházmegye területe ellenpéldáját adja azoknak a közép-tiszántúli, alföldi területeknek, ahol a szocializmus fél évszázada után, az egykor protestáns többségű vidékeken, a népességnek már csak 30-40%-a vallotta magát egyházhoz, felekezethez tartozónak. (KOCSIS-TÁTRA, 2022)

A Szatmári térség az, ahol a Református Egyház nagy számban tudta megőrizni híveit és ahol a „népegyházi keretek” leginkább ellenálltak a kommunizmussal együtt járó agresszív szekularizáció szétszakító erejének, hogy a rendszerváltást követően, az új idők „elvilágiasodásának” egy jámbor, lassan begyűrűző válfajával nézzen szembe.

Jelen kutatásban a széles népszámlálási adatbázis, valamint egyházstatisztikai adatok felhasználásán és diverzitási mutatók számításán keresztül igyekeztem hozzájárulni a hazai vallásföldrajzi kutatások részletes térségi eredményeihez. A kutatást számos módon lehetne folytatni, akár más társadalmi-gazdasági szempontok bevonásával, bővített egyházstatisztikai és intézményhálózati adatok felhasználásával, vagy akár lakossági kérdőíves vizsgálattal kiegészítve.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Szatmári Református Egyházmegye gyülekezeteinek Egyházlátogatási jegyzőkönyvei 2011-2021 - *A Szatmári Református Egyházmegye Esperesi Hivatala, Kocsord*
- ADY E. (1987): *Móricz Zsigmond*. In: SZILÁRD G. – ILLÉS E. – PÁNDI P. – JUHÁSZ F. – KIRÁLY I. – VEZÉR E. (szerk.): *Ady Endre publicisztikai írásai*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987, 683-687.
- ALPEK B. L. – TÉSITS R. (2019): A foglalkoztathatóság térszerkezeti és települési dimenziói Magyarországon. *Területi Statisztika*, 59 (4), 381–399. DOI: 10.15196/TS590402
- BAJMÓCY P. (2006): Magyarország népességének etnikai és vallási diverzitása 1910-ben és 2001-ben. In: Kiss Andrea – Mezősi Gábor – Sümeghy Zoltán (szerk.): *Táj, Környezet és társadalom*. 5768. SZTE Éghajlattani és Tájföldrajzi Tanszék, Szeged. <http://www2.sci.u-szeged.hu/eghajlattan/baba/Bajmoczy.pdf>
- BALIZS D. – BAJMÓCY P. (2013): Kvantitatív etnikai földrajzi vizsgálatok a történeti Vas megye példáján. *Területi Statisztika*, 53 (5) 454-474.
- BALIZS D. (2016): Települési szegregáció és etnikai diverzitás a történelmi Vas megyében. *Településföldrajzi Tanulmányok* 5 (2) 95-108. <https://ojs.elte.hu/index.php/tft/article/download/3318/3048>
- DERCSÉNYI B. – GILYÉN N. (1986): *Tyukod*. In: Entz G. (szerk.): *Szabolcs-Szatmár megye műemlékei II.*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 399-403.
- DERCSÉNYI B. – MENDELE F. (1986): *Nyírcsaholy*. In: Entz G. (szerk.): *Szabolcs-Szatmár megye műemlékei II.*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 162-163.
- DERCSÉNYI B. – MENDELE F. (1986): *Ópályi*. In: Entz G. (szerk.): *Szabolcs-Szatmár megye műemlékei II.*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 243-248.
- DÖVÉNYI Z. – NÉMETH Á. (2014): *A vallási diverzitás változása Magyarországon 2001 és 2011 között*. *Területi Statisztika*, 54(6), 550-573.
- DURÁCZKY B. (2013): *A 2011. évi népszámlálás vallásfelekezeti adatainak értelmezése*. *Confessio – A Magyarországi Református Egyház Figyelője*, 37(4), 5-11.
- FRISNYÁK S. (1988): *Fehérgyarmat földrajzi környezete: A Szatmári-síkság*. In: Mező A. (szerk.): *Szamosközi tanulmányok, Fehérgyarmat Városi Tanács, Fehérgyarmat*, 7-22.

- GERGELYFFY A. – GILYÉN N. (1986): *Jánkmajtis*. In: Entz G. (szerk.): Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I., Akadémiai Kiadó, Budapest, 443-458.
- GERGELYFFY A. – GILYÉN N. (1986): *Kölcse*. In: Entz G. (szerk.): Szabolcs-Szatmár megye műemlékei II., Akadémiai Kiadó, Budapest, 31-42.
- GERGELYFFY A. – GILYÉN N. (1986): *Szatmárcseke*. In: Entz G. (szerk.): Szabolcs-Szatmár megye műemlékei II., Akadémiai Kiadó, Budapest, 306-317.
- HARRIS E. J. (2022): *Utilizing the Theology of Religions and Human Geography to Understand the Spatial Dimension of Religion and Conflict*. Religions, 13(6) 496 DOI: 10.3390/rel13060496
- HUNYADI L. (2001): *Általános vallásföldrajz*. In: Tóth J. (szerk.): Általános társadalomföldrajz I., Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 359-377.
- KÁPOSZTA J. – NAGY H. – KOLLÁR K. (2010): *Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye leghátrányosabb helyzetű kistérségeinek településszerkezeti, foglalkoztatási jellemzői az EU csatlakozás óta eltelt időszakban*. Területi Statisztika, 50(6), 641-658.
- KOCSIS K. – TÁTRAI P. (2021): *Vallás*. In: Kocsis K. (főszerk.): Magyarország Nemzeti Atlasza – Társadalom. CSFK Földrajztudományi Intézet, Budapest, 44-57.
- KOCSIS K. – TÁTRAI P. (2022): *Vallás*. In: Molnár J.-Papp G. (szerk.): A Kárpát-medence földrajza. Természet, társadalom, gazdaság, néprajz. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, 239-243.
- KOCSIS K. (2016): *A Kárpát-medence történeti vallásföldrajza (10-21. század)*. In (szerk. Gál et. al) A Kárpát-medence történeti vallásföldrajza, Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézete és a szerencsi Bocskai István Katolikus Gimnázium, Nyíregyháza-Szerencs, 9-29.
- KÓTI T. (2020): A munkanélküliség és a közfoglalkoztatás területi különbségei, összefüggései Magyarországon. Területi Statisztika, 60 (5), 517–547. DOI: 10.15196/TS600501
- KOVÁCS B. – LAJTAI M. (2020): *Magyarország vallási viszonyai a népszámlálások és egyéb lakossági adatfelvételek tükrében*. Statisztikai Szemle, 98 (6), 573-598.
- KOVÁCS Z. (2010): *Népesség és településföldrajz*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 42-48.

- MAJO J. (2021): *Nové výzvy pre slovenskú geografiu náboženstiev v súčasnej dynamickej spoločnosti*. Geografie, 126 (1), 75-96.
- NAGY K. (1939): A Tiszántúli Református Egyházkerület története II. Egyházközségek adattára. Nagy Károly Grafikai Műintézete, Debrecen, 190.
- PÁSZTOR I. Z. – PÉNZES J. (2018): A cigányság lélekszáma és helyzete egy északkelet-magyarországi felmérés tükrében. Földrajzi Közlemények, 142 (2), 154-169.
- PÉNZES J. – KISS J. P. – DEÁK A. – APÁTI N. (2018): Térségi sokszínűség és stabilitás: az iskolázottság települési szintű egyenlőtlenségeinek változása Magyarországon 1990–2011 között. Területi Statisztika, 58 (6), 567–594. DOI: 10.15196/TS580602
- PÉNZES J. (2015): A kedvezményezett térségek lehatárolásának aktuális kérdései. Területi Statisztika, 55 (3), 206–232.
- PETE J. (2004a): *A magyarországi vallásföldrajzi kutatások történetéből*. <https://adoc.pub/a-magyarorszag-vallasfoldrajzi-kutatasok-trtenetebbl-pete-joz.html>
- PETE J. (2004b): *Egy új földrajzi diszciplína? Bevezetés a vallásföldrajzba*. http://geography.hu/mfk2004/mfk2004/phd_cikkek/pete_jozsef.pdf
- PETE J. (2020): *Magyarország vallásföldrajzi jellemzői a 21. század elején*. Vallástudományi Szemle, 16 (1), 35-48.
- RICHARDSON M. (2022): *Geographic roots, anthropological routes: New avenues in geographies of religions*. Geography Compass, 16 (3), 1-13. DOI: 10.1111/gec3.12613
- SUTHERLAND C. (2017): *Theography: Subject, theology, and praxis in geographies of religion*. Progress in Human Geography, 41 (3) 321-337. DOI: 10.1177/0309132516644513
- TOMBOR I. – CSERNYÁNSZKY M. – GILYÉN N. (1986): *Csenger*. In: Entz G. (szerk.): Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I., Akadémiai Kiadó, Budapest, 352-381.
- TOMBOR I. – GILYÉN N. (1986): *Rozsály*. In: Entz G. (szerk.): Szabolcs-Szatmár megye műemlékei II., Akadémiai Kiadó, Budapest, 286-298.

INTERNETES FORRÁSOK

INTERNET 1 - Népszámlálás 2011 – Területi adatok, a népesség vallás, felekezet szerint 2011.

http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_00 (utolsó letöltés: 2021.11.14.)

INTERNET 2 - Népszámlálás 2001 – Területi adatok, a népesség vallás, felekezet szerint 2001.

<http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/05/tartalom.html> (utolsó letöltés: 2021.11.14.)

INTERNET 3 - Hungaricana Közgyűjteményi portál

https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ksh_neda_nepszamlalasok/ (utolsó letöltés: 2021.11.14.)

INTERNET 4 - Területi adatok, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 2001.

http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/05/tables/load3_17.html (utolsó letöltés: 2021.11.14.)

INTERNET 5 – Tiszántúli Református Egyházkerület hivatalos honlapja: *A kerület története*

<https://ttre.hu/tartalom/94/a-keruelet-toertenete> (utolsó letöltés: 2022.10.12.)

INTERNET 6 – Magyarországi Református Egyház hivatalos honlapja: *Egyházunk felépítése*

<https://www.reformatus.hu/egyhazunk/egyhazunk-felepitese/> (utolsó letöltés: 2022.10.12.)

INTERNET 7 – A Fehérgyarmati kistérség integrált területfejlesztési, vidékfejlesztési és környezetgazdálkodási programja 2005.

http://www.terport.hu/webfm_send/fehergyarmat_kt_2005.pdf_%3B (utolsó letöltés: 2021.11.14.)

INTERNET 8 - Csengeri kistérség – Kistérségi helyzetelemzés 2011.

http://gyerekesely.tk.mta.hu/uploads/files/vegl_Csengeri_kisterseg_tukor_11maj4.pdf (utolsó letöltés: 2021.11.14.)

INTERNET 9 - Fehérgyarmat Város Integrált Településfejlesztési Stratégiája 2016.

<https://www.fehergyarmat.hu/files/its2.pdf> (utolsó letöltés: 2021.11.14.)

INTERNET 10 - A Mátészalkai kistérség integrált területfejlesztési, vidékfejlesztési és környezetgazdálkodási programja 2005.

<https://docslib.org/doc/1467430/a-m%C3%A1t%C3%A9szalkai-kist%C3%A9rs%C3%A9g-integr%C3%A1lt-ter%C3%BCletfejleszt%C3%A9si-vid%C3%A9kfejleszt%C3%A9si-%C3%A9s->

[k%C3%B6rnyezetgazd%C3%A1lkod%C3%A1si-programja#pf8](#) (utolsó letöltés: 2022.10.12.)

INTERNET 11 - Mátészalka Város Integrált Településfejlesztési Stratégiájának megalapozó vizsgálata 2015. <https://www.mateszalka.hu/files/melleklet-megalapozo-vizsgalat-bm-jovahagyasra-mateszalka.pdf> (utolsó letöltés: 2022.10.12.)

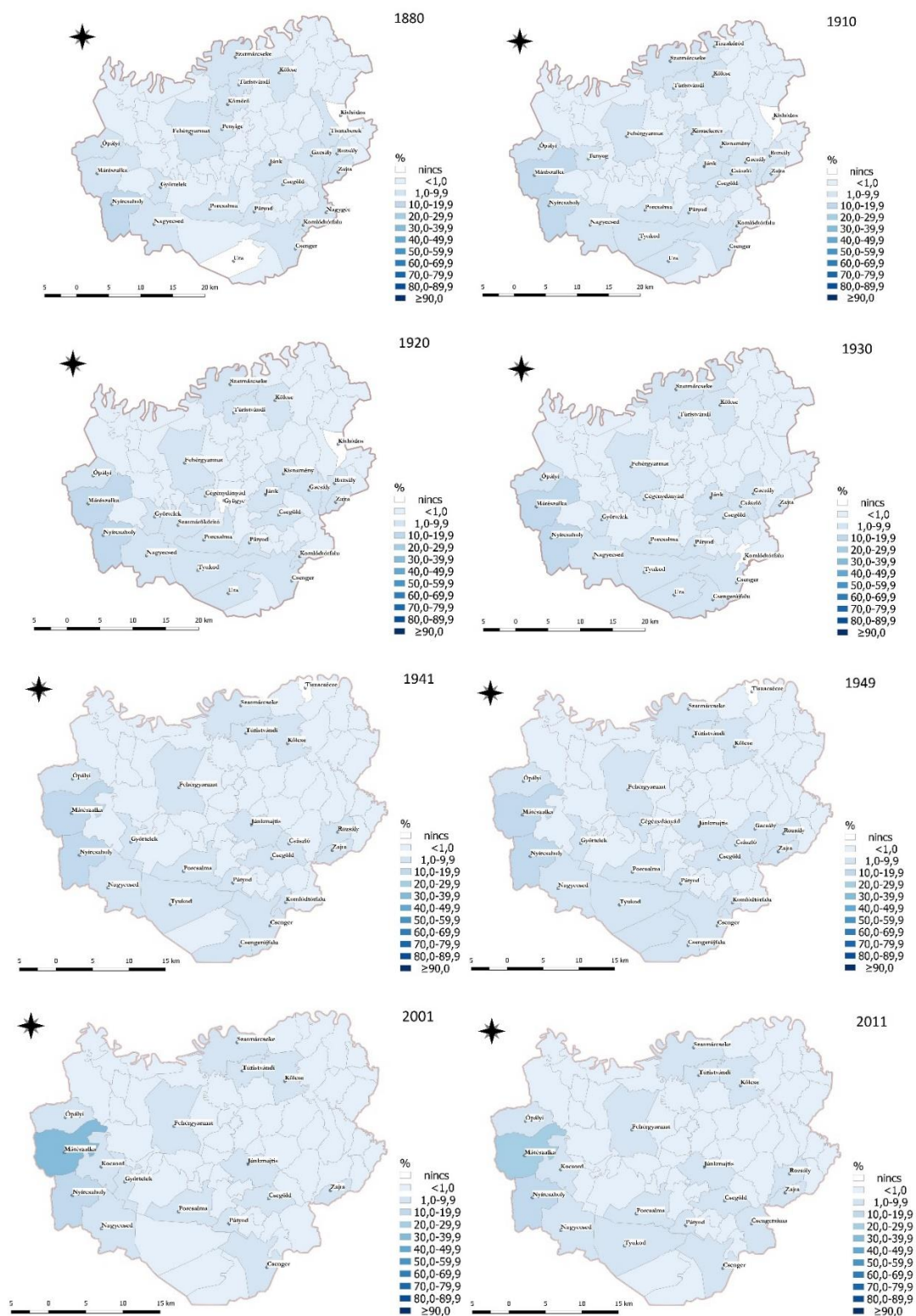
INTERNET 12 - Integrált Városfejlesztési Stratégia, Nagyecséd 2008.
<https://adoc.pub/integralt-varosfejlesztési-strategia151707308261705.html> (utolsó letöltés: 2022.10.12.)

INTERNET 13 - Szatmár Leader Közhasznú Egyesület, Helyi Fejlesztési Stratégia 2014-2020. http://www.szatmarleader.hu/files/HFS-2016-vegleges_c8h8n3bi.pdf (utolsó letöltés: 2022.10.12.)

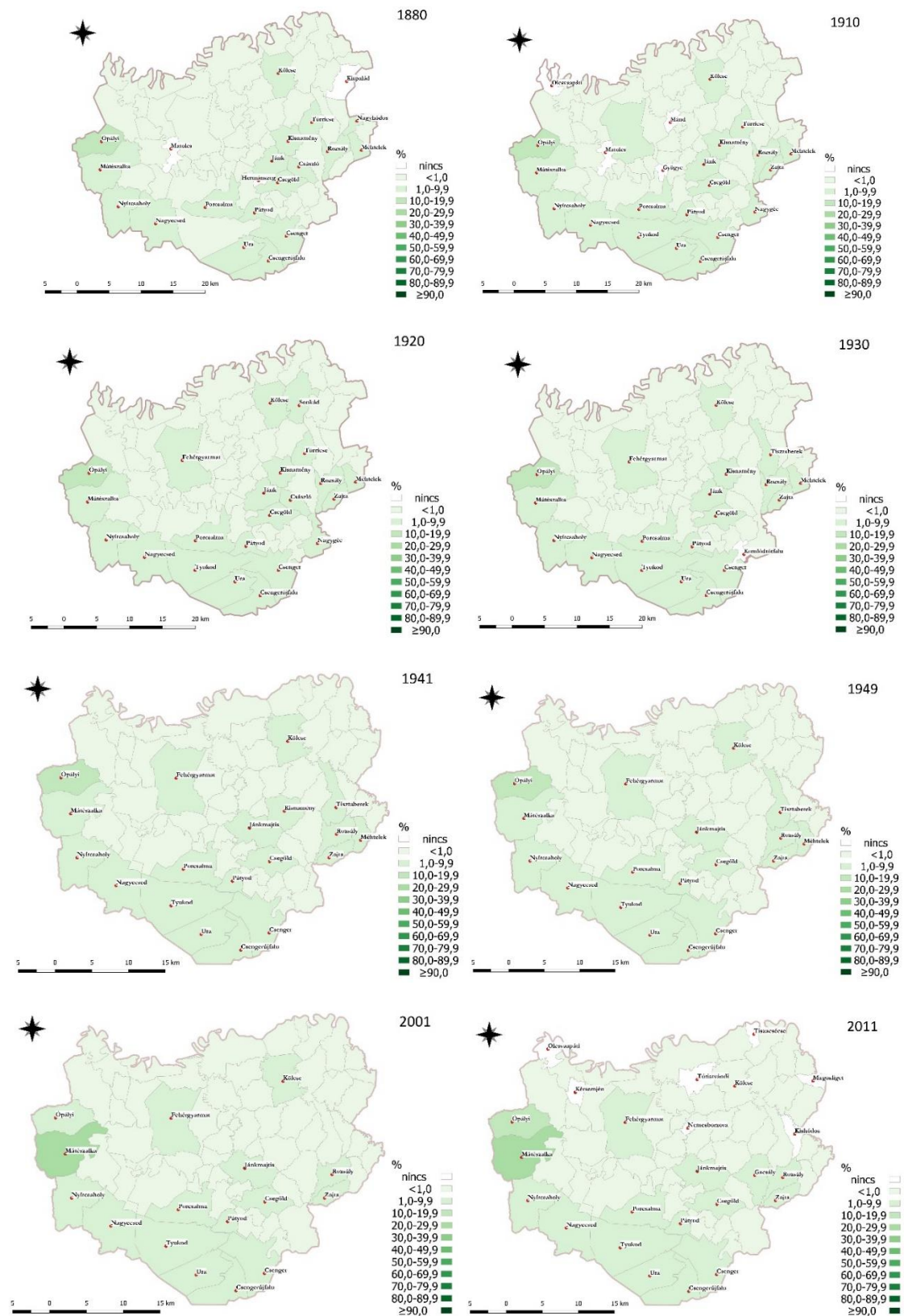
INTERNET 14 - Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Területfejlesztési Konceptió, Feltáró munkarészek – Helyzetelemzés, helyzetértékelés 2012.
<https://docplayer.hu/37195949-Szabolcs-szatmar-bereg-megyei-teruletfejlesztési-konceptio-2012-feltaro-munkareszek-helyzetelemzes-helyzetertekeles-november-19.html> (utolsó letöltés: 2022.10.12.)

INTERNET 15 – A Magyarországi Református Egyház Törvénytára: 2022. évi I. törvény a Magyarországi Református Egyház Alkotmánytörvénye.
https://www.reformatus.hu/documents/2606/2022._%C3%A9vi_I._tv._Alkotm%C3%A1nyt%C3%B6rv%C3%A9ny_2022.07.07.pdf

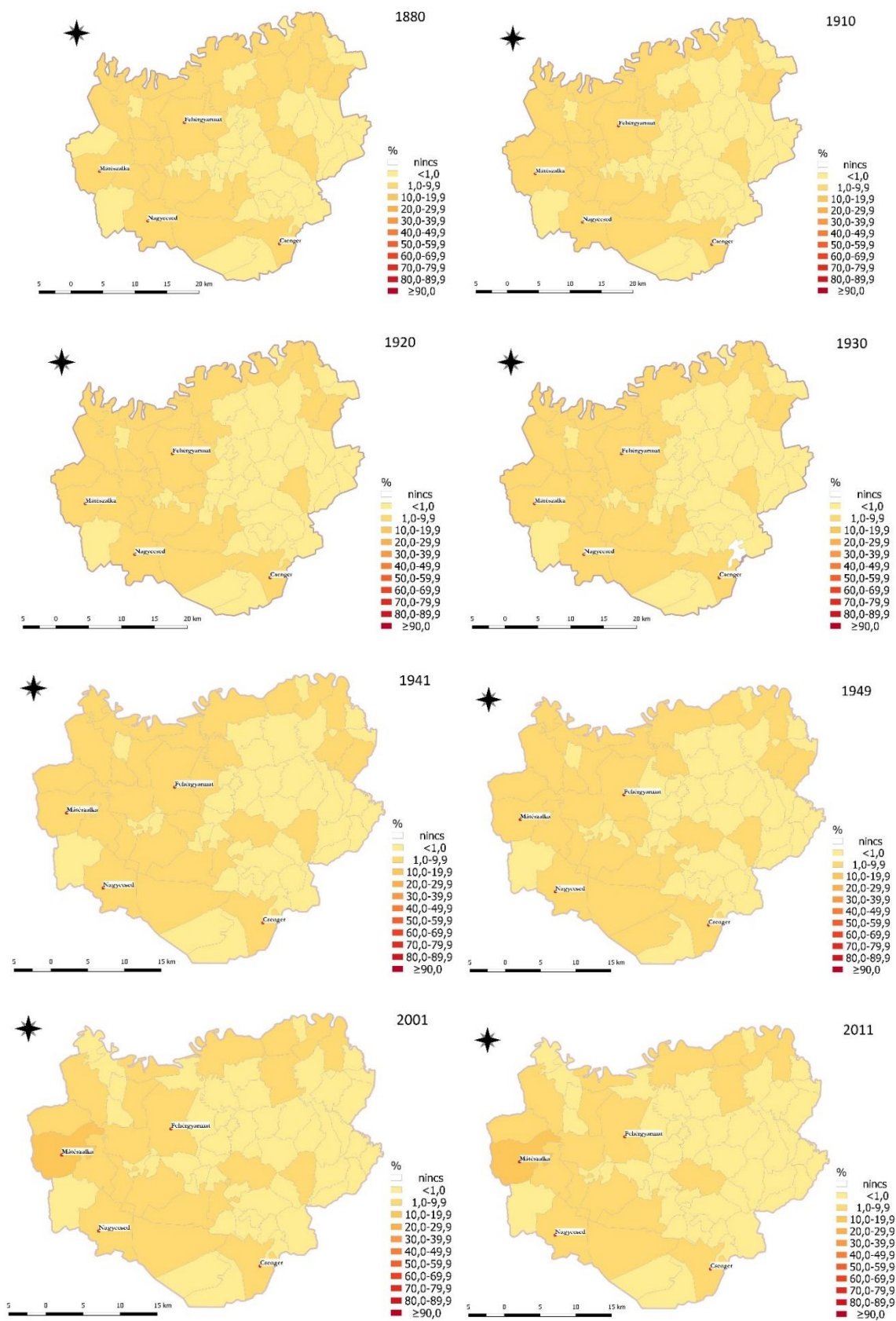
MELLÉKLETEK

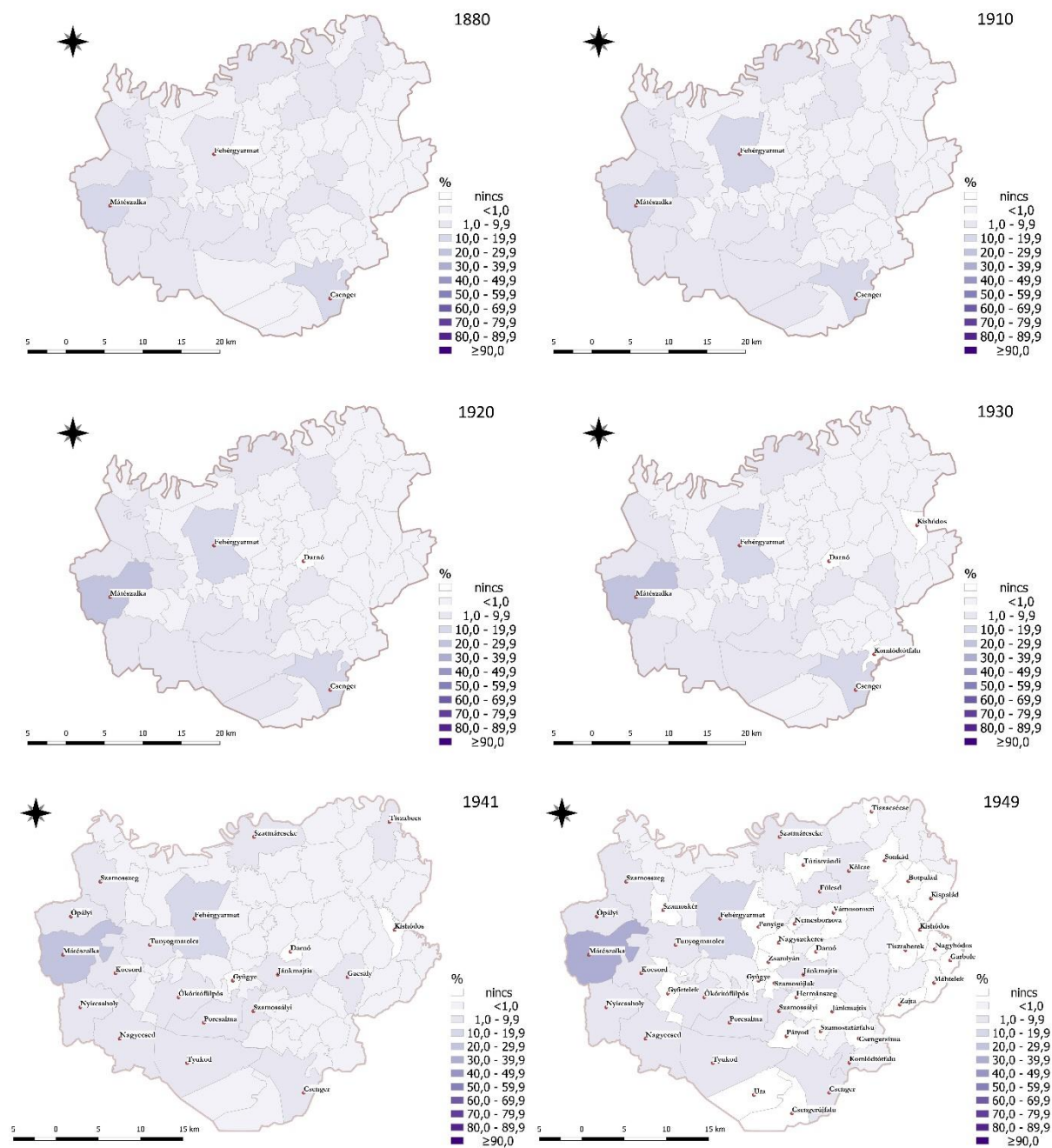
M1. ábra: A római katolikusok megoszlása a Szatmári Református Egyházmegye településein 1880-2011 között, % (saját szerkesztés a népszámlálási adatok alapján)

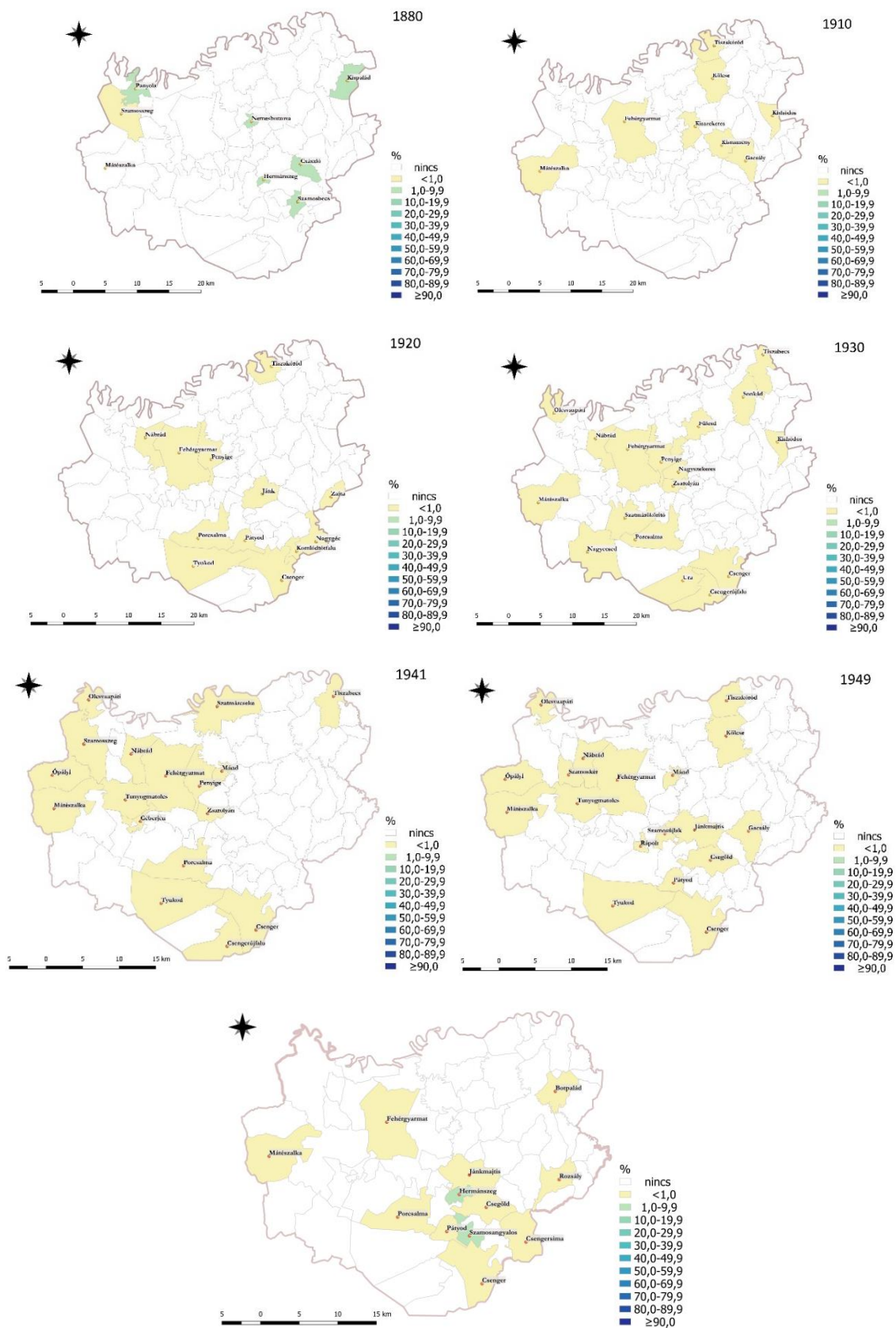
M2. ábra: A görögkatolikusok megoszlása a Szatmári Református Egyházmegye településein 1880-2011 között, % (saját szerkesztés a népszámlálási adatok alapján)

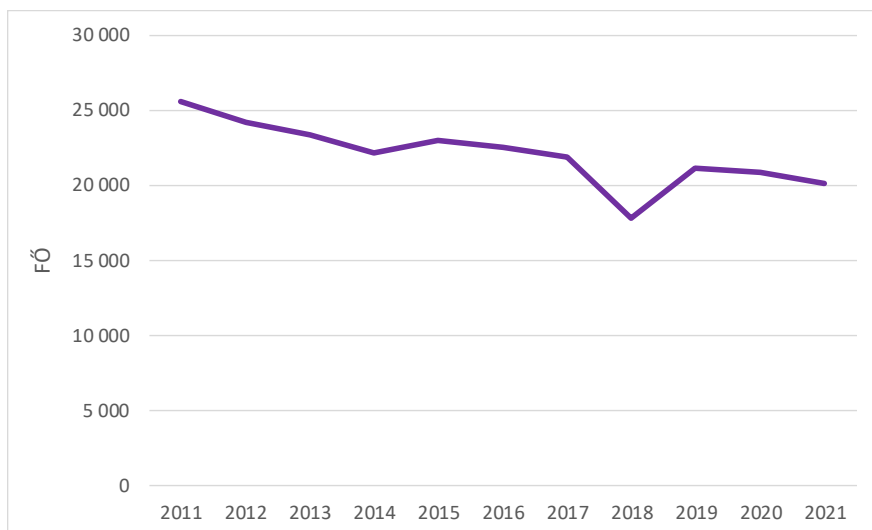
M3. ábra: A reformátusok megoszlása a Szatmári Református Egyházmegye településein 1880-2011 között, % (saját szerkesztés a népszámlálási adatok alapján)

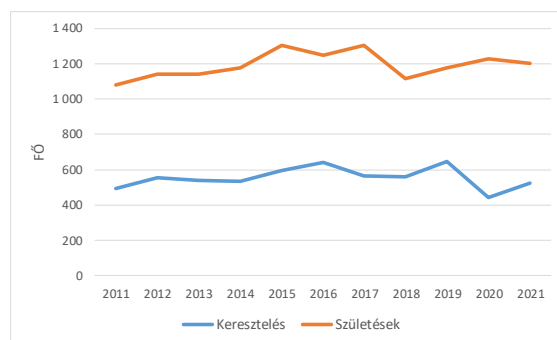
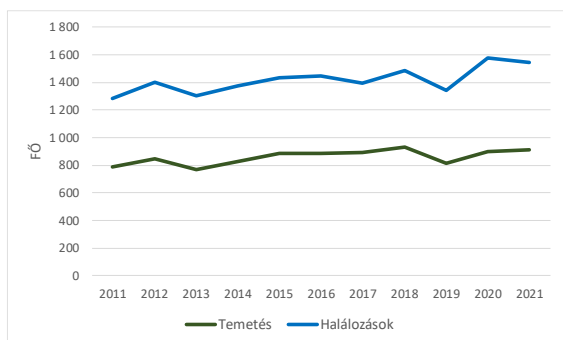
M4. ábra: Az izraeliták megoszlása a Szatmári Református Egyházmegye településein 1880-2011 között, % (saját szerkesztés a népszámlálási adatok alapján)

M5. ábra: Az ortodoxok aránya a Szatmári Református Egyházmegye településein a lakosságszámhoz viszonyítva 1880-2011 között, % (saját szerkesztés a népszámlálási adatok alapján)

M6. ábra: A református gyülekezetek választói névjegyzékbe felvettek létszámának változása a Szatmári Református Egyházmegyében
(saját szerkesztés a református egyházstatistikai adatok alapján)

M7. ábra: A református temetések és halálozások (balra) valamint a református keresztelek és születések (jobbra) számának változása a Szatmári Református Egyházmegyében
(saját szerkesztés a református egyházstatistikai adatok és a TEIR adatai alapján)